

Vestfold
og Telemark
revisjon

Klimaarbeid

Organisering, mål og tiltak

Forvaltningsrevisjon | Skien kommune

Innhold

Sammendrag	3
1. Innledning.....	5
1.1. Kontrollutvalgets bestilling	5
1.2. Problemstilling og revisjonskriterier	5
1.3. Sentrale begreper	5
1.4. Metode og kvalitetssikring	6
1.5. Kommunedirektørens- uttalelse	6
2. Bakgrunn – tidlig klimaarbeid i Skien	7
3. Organisering av klimaarbeidet	8
3.1. Revisjonskriterier	8
3.2. Organisering - ansvar og arbeidsoppgaver.....	8
3.3. Kompetanse og ressurser til klimaarbeid.....	12
3.4. Samordning.....	14
3.5. Revisors vurdering.....	14
4. Planer, mål, tiltak og rapportering.....	16
4.1. Revisjonskriterier	16
4.2. Kommunens planer for reduksjon av klimagassutslipp	16
4.3. Tiltak og virkemidler - klimabudsjett	18
4.4. System for rapportering	21
4.5. Revisors vurdering.....	23
5. Oppfølging av vedtatte klimamål og tiltak.....	25
5.1. Revisjonskriterier	25
5.2. Areal og transport	25
5.3. Innkjøp og kontraktsinngåelser	28
5.4. Minimere plast og matsvinn	31
5.5. Klimatilpasning.....	33
6. Konklusjoner og anbefalinger	35
6.1. Konklusjoner.....	35
6.2. Anbefalinger.....	36
Litteratur og kildereferanser	37
Vedlegg 1: Kommunedirektørens uttalelse	38
Vedlegg 2: Revisjonskriterier	39
Vedlegg 3: Metode og kvalitetssikring.....	47

Sammendrag

I denne forvaltningsrevisjonen har vi sett på kommunens klimaarbeid. Vi har undersøkt følgende problemstillinger:

1. Har kommunen organisert sitt klimaarbeid på en måte som er egnet til å nå fastsatte mål?
Her vil vi blant annet se på
 - Organisering, ressurser og kompetanse
 - Samordning
2. I hvilken grad har kommunen planer, mål og tiltak for reduksjon av klimagassutslipp og system for rapportering?
3. Følger kommunen opp vedtatte klimamål? Vi ser på arbeid med:
 - Areal og transport
 - Innkjøp og kontraktsinngåelser
 - Plastbruk og matsvinn
 - Klimatilpasning

Har kommunen organisert sitt klimaarbeid på en måte som er egnet til å nå fastsatte mål?

Kommunen har i hovedsak organisert klimaarbeidet på en måte som er egnet til å nå fastsatte mål. Det kunne likevel ha vært tydeliggjort bedre i styrende dokument el. at alle kommunalområdene har ansvar for klimaarbeid. Kommunen har fagkompetanse på klimaarbeid og tiltak for å sikre samordning, men våre undersøkelser viser at er behov for bygge opp mer kompetanse og kapasitet på klimaarbeid i virksomhetene og dessuten sikre mer samarbeid om klimatiltak.

I hvilken grad har kommunen planer, mål og tiltak for reduksjon av klimagassutslipp og system for rapportering?

Kommunen har planer, mål og tiltak for reduksjon av klimagassutslipp, men klima- og energiplanen er ikke tilpasset ny kommuneplan. Det er lagt opp til å starte arbeidet med rullering av klima- og energiplan i 2024. Det er ikke tydelig i gjeldene planer hvilke tiltak som må gjennomføres for å nå vedtatte mål.

Kommunen har et system for rapportering på klimaarbeidet, dvs. de rapporterer i tertialrapporter og årsmelding, men kommunen rapporterer ikke på status på alle klimamål/ -tiltak.

Følger kommunen opp vedtatte klimamål?

Areal og transport

Kommunen har fulgt opp mål innen areal og transport. Veksten i persontrafikken er i hovedsak kommet i kollektivtrafikken, men det har også vært vekst i tallet på personbiler. Kommunen har også i hovedsak fulgt opp målet om fossilfri bilpark, men bør sikre en mer samordnet tilnærming til arbeidet.

Innkjøp og kontraktsinngåelser

Kommunen følger til en viss grad opp vedtatte tiltak for klimavennlige innkjøp og kontraktsinngåelser. Stikkprøver av anskaffelser viser at kommunen har satt eller vurdert klimakrav, men i noe ulikt omfang. Det er i mindre grad gjennomført kurs/opplæring i klimavennlige anskaffelser.

Plastbruk og matsvinn

Kommunen har noen tiltak for å redusere bruk av plast og matsvinn i egen virksomhet, men ikke alle deler av kommunen har iverksatt slike tiltak. Kommunen rapporterer ikke på arbeidet med å redusere plast/matsvinn, og har derfor begrenset oversikt over hvor virksomme tiltakene er.

Klimatilpasning

Kommunen har iverksatt mange av de vedtatte tiltakene, men noen gjenstår. Det gjelder bl.a. noen tiltak for håndtering av overvann og noen sikringstiltak for flom og skred, som skal gjennomføres i samarbeid med NVE.

Anbefalinger

Vi anbefaler kommunen å:

- tydeliggjøre krav og forventninger til kommunalområdene i klimaarbeidet
- sikre tilstrekkelige ressurser og kompetanse på klimaarbeid og grønne anskaffelser
- sørge for oppdaterte planer for reduksjon av klimagassutslipp
- rapportere om gjennomføring og status på vedtatte mål og tiltak.

Skien, 24.05.24

1. Innledning

1.1. Kontrollutvalgets bestilling

Forvaltningsrevisjonen er bestilt av kontrollutvalget i Skien kommune i sak 33/23 og 6/24.

Bakgrunn for bestillingen er Plan for forvaltningsrevisjon 2020-2023 og rullering av planen i 2021.

Reglene om forvaltningsrevisjon står i kommuneloven § 23-2 første ledd bokstav c, jf. § 23-3 og § 24-2 og i forskrift om kontrollutvalg og revisjon.

1.2. Problemstilling og revisjonskriterier

Rapporten handler om følgende problemstillinger:

1. Har kommunen organisert sitt klimaarbeid på en måte som er egnet til å nå fastsatte mål? Her vil vi blant annet se på
 - Organisering, ressurser og kompetanse
 - Samordning
2. I hvilken grad har kommunen planer, mål og tiltak for reduksjon av klimagassutslipp og system for rapportering?
3. Følger kommunen opp vedtatte klimamål? Vi ser på arbeid med:
 - Areal og transport
 - Innkjøp og kontraktsinngåelser
 - Plastbruk og matsvinn
 - Klimatilpasning

Revisjonskriteriene¹ i denne forvaltningsrevisjonen er hentet fra kommuneloven, plan- og bygningsloven, statlige retningslinjer for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning, relevante veiledere og dessuten kommunens egne planer og vedtak. Kriteriene framgår under hver problemstilling nedenfor, og er nærmere omtalt i vedlegg 2 til rapporten.

1.3. Sentrale begreper

Klimabudsjett er et styringsverktøy for å redusere klimagassutslipp og klimagassreduksjoner og nå vedtatte klimamål. Klimabudsjettet inngår i kommunen handlings- og økonomiplan, og kobler mål og tiltak sammen. Klimabudsjettet inneholder tiltak for å redusere utslipp og anslått effekt av tiltakene og fordeler ansvar for gjennomføringen. Når klimabudsjettet er en del av v kommunens

¹ Det skal alltid etableres revisjonskriterier i forvaltningsrevisjon, jf. forskrift om kontrollutvalg og revisjon § 15. Revisjonskriterier er de regler og normer som gjelder innenfor det området vi skal undersøke. Revisjonskriteriene er grunnlaget for revisors analyser, vurderinger og konklusjoner.

handlings- og økonomiplan blir det rapportert på klima samtidig som det rapporteres på handlingsplanen. (Veileder for klimabudsjett om styringsverktøy 2021).

Klimaregnskap viser om en klarer å følge opp tiltak og klimagassreduksjoner som er beskrevet i klimabudsjettet. Klimaregnskapet viser hvordan en virksomhet eller et geografisk avgrenset område påvirker klimaet (klimafotavtrykk).

Klimafotavtrykk omfatter alle direkte og indirekte utslipp som forårsakes av forbruk innenfor en virksomhet eller et geografisk avgrenset område. Utslipp som forårsakes av produksjon av varer som skal eksporteres inngår ikke i klimafotavtrykket til området der de produseres, men der de konsumeres.

Direkte utslipp er de utslippene som fysisk skjer innenfor de geografiske grensene og for en virksomhet utslipp som er en direkte konsekvens av aktiviteter i virksomheten.

Indirekte utslipp for et geografisk avgrenset område, er utslipp som skjer utenfor det geografiske området følge av produksjon av varer og tjenester som konsumeres innenfor området.

Indirekte utslipp for en virksomhet er utslipp forårsaket av innkjøp av varer og tjenester for virksomheten, for eksempel utslipp knyttet til å produsere kontorrekvisita, eller utslipp knyttet til å produsere fjernvarme eller elektrisitet som virksomheten kjøper.

1.4. Metode og kvalitetssikring

Denne forvaltningsrevisjonen er gjennomført av forvaltningsrevisor Anne Sæterdal, med Anne Hagen Stridsklev som oppdragsansvarlig.

Vi har innhentet informasjon fra ansatte i kommunen, ved spørsmål på epost og fysiske intervjuer. Vi har dessuten gått gjennom sentral dokumentasjon i kommunen og annen offentlig tilgjengelig informasjon. Det står mer om metode og tiltak for kvalitetssikring i vedlegg 3 til rapporten.

1.5. Kommunedirektørens uttalelse

Rapporten er presentert i et møte med administrasjonen i kommunen 03.05.24 og sendt kommunedirektøren til uttalelse 06.05.24, jf. forskrift om kontrollutvalg og revisjon § 14. Det er gjort enkelte mindre justeringer i denne prosessen.

Kommunedirektørens uttalelse ligger i vedlegg 1.

2. Bakgrunn – tidlig klimaarbeid i Skien

2.1.1. Tidlige planer og prosjekter

Skien kommune fikk sin første klima- og energiplan i 2004. I 2006/2007 ble det laget en felles klima- og energiplan i samarbeid med Porsgrunn.

Skien og Porsgrunn ble med i Framtidens byer (2008 -2014), et samarbeidsprogram med staten for å utvikle byområder med lavest mulig klimagassutslipp og godt bymiljø.² Hovedmålet var å redusere klimautslipp fra veitransport, stasjonært energibruk, forbruk og avfall i byområdene og utvikle strategier for å møte framtidige klimaendringer. Samtidig var det også en egen satsing i Grenland, «klima-kutt», der en bl.a. fikk satt i gang bruk av matfall til å lage biogass som drivstoff til kjøretøy. Arbeidet i Framtidens byer la grunnlaget for gjeldende for klima- og energiplan.

I 2008 ble Bystrategi Grenland etablert, en samarbeidsorganisasjon mellom Telemark fylkeskommune, kommunene i Grenland, Statsforvalteren, Statens vegvesen og Jernbanedirektoratet. Formålet er samarbeid om felles utfordringer innen areal, transport og klima.

Kommunen hadde i denne tidlige perioden en egen miljøvernrådsgiver. Denne stillingen ble i 2017 omgjort til miljøvernsjef direkte underlagt rådmannen. Miljøvernsjefen var del av rådmannens ledergruppe. Det var ikke andre stillinger på klima og miljø i kommunen på daværende tidspunkt. I 2018 ble det opprettet en rådgiverstilling på klima og miljø i enhet for byutvikling. I 2020 sluttet miljøvernsjefen. Stillingen ble erstattet med en rådgiverstilling på klima- og miljø i enhet for byutvikling, slik at kommunen hadde to stillinger til klima og miljø, begge plassert i enhet for byutvikling. Den nye stillingen var besatt i september 2021.

2.1.2. Bypakke Grenland

I 2013 vedtok kommunene i Grenland og Telemark fylkeskommune å etablere Bypakke Grenland fase 1. Et sentralt mål for bypakkearbeidet, er at veksten i persontransporten skal tas med kollektivtransport, sykkel og gange. Bystrategi Grenland fikk ansvar for gjennomføringen.

Etter avtale med Samferdselsdepartementet høsten 2013 ble kommunene i bypakke-samarbeidet med i Belønningsordningen³. Grenland har vært med frem til nå og avtalen og går ut 2024.

Det er planlagt en fase 2 av Bypakke Grenland. Den skal behandles i fylkesting og kommunestyre våren 2024. Det jobbes også for at Grenland skal få en byvekstavtale, som er regjeringens viktigste virkemiddel for å utvikle attraktive byer med god mobilitet og fremkommelighet, og med mindre lokal luftforurensning, støy og klimagassutslipp.

² Samarbeidsprogrammet omfattet de 13 største byene i Norge. Skien og Porsgrunn var med som «tvillingbyen», som samlet var stor nok til å være med.

³ Belønningsordningen er en nasjonal ordning. Formålet er å stimulere til bedre framkommelighet, miljø og helse i storbyområdene ved å dempe veksten i personbiltransport og øke antall kollektivreiser.

3. Organisering av klimaarbeidet

Problemstilling 1:

Har kommunen organisert sitt klimaarbeid på en måte som er egnet til å nå

fastsatte mål? Her vil vi se på

- Organisering, ressurser og kompetanse
- Samordning

3.1. Revisjonskriterier

Til denne problemstillingen har vi utledet følgende revisjonskriterier:

Kommunen bør ha:

- reglement, rutiner og tiltak som sikrer at ansvar, roller og oppgaver i klimaarbeidet er klart og tydelig plassert
- kompetanse og ressurser til å følge opp vedtatte og pålagte klimaoppgaver
- tiltak som sikrer samordning av klimaarbeidet

3.2. Organisering - ansvar og arbeidsoppgaver

Administrasjonen i Skien kommune ledes av kommunedirektøren og hennes ledergruppe. I ledergruppen sitter direktør for *Organisasjon og utvikling*⁴ og kommunalsjefene for kommunalområdene *Oppvekst, Helse og velferd*, og *Byutvikling, drift og kultur (BDK)*. Det er organisert fagområder med fagsjefer og enheter med ledere på nivået under.⁵

Arbeidet med klima og miljø er ett av tre satsingsområder i kommuneplanens samfunnsdel. De tre satsingsområdene er Grønn kommune, Attraktiv kommune og Inkluderende kommune. Det er i planen vist til at den grønne kommunen er fundamentet for en livskraftig og framtidsrettet by og har som hovedmål at kommunen:

- omstiller seg til et lavutslippssamfunn (klima)
- styrker naturmangfold, matjord og friluftsområder (natur)
- minimerer forurensing og avfall (miljø).

Skien kommune sitt klimaarbeid omfatter arbeid for å:

- *redusere* utslipp av klimagasser
- *ivareta* opptak og lagring av klimagasser

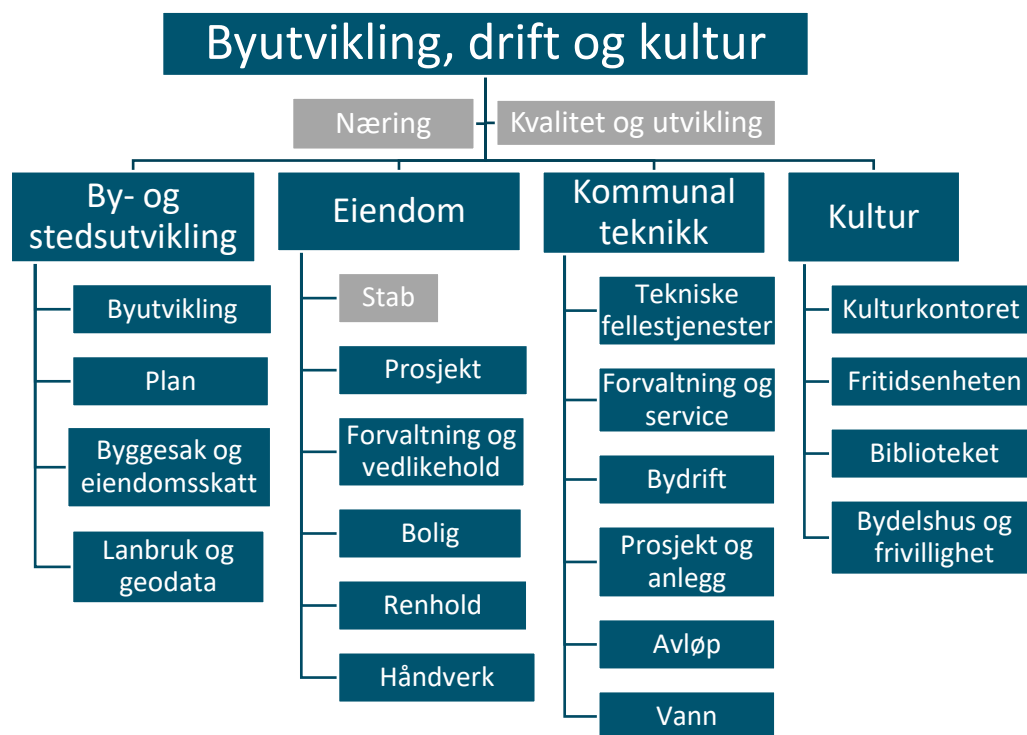
⁴ Organisasjon og utvikling består av HR, Økonomi, Kommunikasjon og innbyggjerservice og Innovasjon og digitalisering med dokumentsenter. GKI (Grenlandskommunenes innkjøpsenhet) og IT-samarbeidet i Grenland er også lagt til Innovasjon og digitalisering. I tillegg er NAV og Kvalifiserings- og integreringsenheten del av organisasjon og utvikling.

⁵ Oppvekst har en litt annen organisering, det er fagsjefer, men enhetsledere rapporterer også direkte til kommunalsjef.

- *tilpasse* til klimaendringer

I denne forvaltningsrevisjonen ser vi primært på arbeidet med å redusere utslipp av klimagasser. Vi ser ikke på arbeidet med opptak og lagring av klimagasser.

Kommunalsjef for BDK opplyser at ansvaret for satsingsområdene i kommuneplanens samfunnsdel er fordelt på kommunalsjefene og at han har ansvar for satsingsområdet Grønn kommune. Organiseringen av BDK er vist nedenfor.

Figur 1 Organisering av BDK

3.2.1. Delegeringsreglement

Politisk delegeringsreglement

Bystyret har delegert myndighet til kommunedirektøren i alle kurante og ikke-prinsipielle saker med mulighet for videredelegering.⁶ Dette omfatter enkeltsaker som gjelder driften av kommunen, service- og omsorgstilbud, institusjoner, bygninger, eiendommer mv. Kommunedirektøren har fullmakt til å disponere over kommunens økonomi innenfor de rammer som følger av budsjettreglement, finansreglement og de handlings- og økonomiplaner som til enhver tid gjelder.

⁶ Delegeringsreglement for folkevalgte organ og kommunedirektør, vedtatt av bystyret sak 185/20

Administrativt delegeringsreglement

Kommunedirektøren har delegert sin myndighet videre til kommunalsjefene på deres områder.⁷ Reglementet er sist godkjent i september 2023 og det er laget retningslinjer for videredelegering. Delegert myndighet kan delegeres videre ned i egen organisasjonslinje, med mindre annet framgår av lover eller reglementer. Det er krav om at den det delegeres til, skal inneha riktig kompetanse til å utøve myndigheten.

Ansvar for innkjøp er lagt til kommunalområdene og den enkelte virksomhet innenfor egen budsjetttramme, med unntak av anskaffelser av digitale fagsystemer som skal forankres hos kommunedirektøren. Skien kommune har ikke noen egen innkjøpsenhet, men kommunalområdene kan be om støtte fra Grenlandskommunenes innkjøpsenhet (GKI), som er et vertskommunesamarbeid der Skien er vertskommune.

Kommunalområdene er delegert ansvar for sine fagområder. Byutvikling, drift og kultur (BDK) er delegert ansvar for bl.a. plan og bygningsloven (pbl), BDK har også ansvar for kommunens byggeprosjekter, eiendomsforvaltning, miljø og forurensing, landbruk, næringsarbeid, infrastruktur som bygg, veg, park, vannforsyning og avløp.⁸

Kommunalsjefene har videredelegert sitt ansvar til fagsjefene. På BDK er ansvar og oppgaver etter plan og bygningsloven videredelegert til By- og stedsutvikling, med unntak av utbyggingsavtaler § 17, som er lagt til næringssjefen som er i stab direkte under kommunalsjefen på BDK.⁹ By- og stedsutvikling har også ansvar for landbruk. Eiendomsavdelingen har ansvar for kommunale byggeprosjekter og eiendomsforvaltning, mens kommunalteknikk har ansvar for infrastruktur som bygg, veg, park, vannforsyning og avløp.

Kommunen har to rådgiverstillinger på klima og miljø, en klimakoordinator og en klima- og miljørådgiver, som jobber i Byutvikling. Det er ikke laget stillingsbeskrivelser eller gitt egen delegasjon til klimakoordinator eller klima- og miljørådgiver. De to som har stillingene viser til at innholdet i stillingene var beskrevet i stillingsannonsen. De har også utarbeidet en intern oppgavefordeling mellom dem, og de mener at det i hovedsak er klart og tydelig hva som ligger til egne stillinger. I noen saker må de avklare hva de skal gjøre og hva de ulike fagområdene må gjøre selv. De opplyser at de får avklart dette når det er behov.

3.2.2. Tverrfaglig klimagruppe

Kommunen har en tverrfaglig klimagruppe som ble etablert i 2023. I gruppa sitter representanter fra alle kommunalområdene. I mandatet til klimagruppa blir det vist til at arbeidet med klima skal gjennomføres på tvers av kommunalområdene i kommunen og at det må forankres ut i de enkelte enhetene.

⁷ Det er noen områder som i reglementet ikke er omfattet av den generelle videredelegeringen, det gjelder blant annet anskaffelser av digitale fagsystemer og forhandlinger etter hovedavtalens eller hovedtariffavtalens bestemmelser.

⁸ Kommunedirektørens administrative delegeringsreglement. Versjon 7, siste oppdatert 23.09.23.

⁹ Kommunalsjef for BDK delegeringsreglement. Versjon 4, sist oppdatert 25.07.23.

Klimagrappa har en strategisk og en operativ styringsgruppe. Kommunedirektørens ledergruppe er strategisk styringsgruppe og har overordnet beslutningsmyndighet. Kommunalsjef BDK er ansvarlig prosjekteier. På nivåene under er det en operativ styringsgruppe og en arbeidsgruppe. Operativ styringsgruppe består av kommunalsjef BDK, leder By- og stedsutvikling, en fagleder fra oppvekst og seksjonsleder fellestjenester fra Helse og velferd, kommunikasjonsrådgiver, kommuneoverlege, leder kommunalteknikk og en rådgiver i OU-enheten. Klimakoordinator kaller inn og leder møtene i operativ styringsgruppe og klima- og miljørådgiver møter også i operativ styringsgruppe. Arbeidsgruppa består av klimakoordinator (prosjektleder) og klima- og miljørådgiver og kan utvides ved behov. I praksis er det den operative styringsgruppa som omtales som tverrfaglig klimagrupper.

Gruppa skal være klimaarbeidets tverrfaglige møteplass. Den skal være pådriver og faglig diskusjonsgruppe for saker innenfor klima i hele organisasjonen. Den skal løftet opp kommunens hovedsatsinger og formidle kommunens klimaarbeid i organisasjonen og til kommunens innbyggere.

Den tverrfaglige klimagrappa skal sørge for at det planlegges og gjennomføres gode klimatiltak som bidrar til måloppnåelse i klimabudsjettet. Skien kommune har en egen budsjettpost til klimatiltak som alle enhetene kan søke på. Da posten ble opprettet var det først bare enheter i BDK som kunne søke, men fra 2022 ble det åpent for alle å søke, se også punkt 3.3.1. Den tverrfaglige klimagrappa har fått ansvar for fordeling av midlene. Det er utarbeidet prioriteringskriterier for søknadene.

Den tverrfaglige klimagrappa skal følge opp og rapportere på status på klimaregnskapet og formidle og synliggjøre kommunens klimaarbeid både internt og eksternt.

3.2.3. Ansvar i handlingsprogram og planer

Skien kommune utarbeider årlig handlingsprogram og økonomiplan, som også er handlingsplan til kommuneplanens samfunnsdel. Ifølge handlingsprogram og økonomiplan skal BDK være en pådriver innen klima, natur og miljø og hensynta klima, miljø og bærekraft i alt arbeid. BDK har mange tiltak knyttet til satsningsområde Grønn kommune i kommuneplanens samfunnsdel. Det varierer om de andre kommunalområdene har det. Helse og velferd hadde det i handlingsprogrammet for 2023 og oppvekst for 2024.

Skien kommune har klima- og energiplan for perioden 2018-2025. Det er utarbeidet et handlingsprogram til klima- og energiplanen med konkrete tiltak. Det fremgår av handlingsprogrammet hvilke enheter som har ansvar for tiltakene. Det er primært enheter i BDK som har ansvar for tiltakene, men enkelte er lagt til Renovasjon i Grenland, enkelte til GKI ev. i samarbeid med kommunene, og noen til rådmannen/rådmannens ledergruppe/ kommunalsjefene. Da handlingsprogrammet ble revidert i 2020, ble tiltakene ble justert og det ble lagt inn nye tiltak. Ansvaret for tiltak var fortsatt primært på BDK.

Fra 2022 har klimabudsjettet fungert som handlingsprogram for klima- og energiplanen. Med unntak av i 2024 viser klimabudsjettet hvilke kommunalområder som har ansvar for tiltakene som er listet opp. Ansvar fremgår også av virksomhetsplanen til kommunen. I virksomhetsplanen er det vist til at alle de tre satsingsområdene i kommuneplanens samfunnsdel gjelder for alle kommunalområdene og at en må jobbe felles og tverrsektorielt for å nå målene. BDK har ansvar for de fleste klimatiltakene i virksomhetsplanen, også tiltaket begrense matsvinn og plast i kommunens virksomheter. Spørsmålene til ledere på de ulike kommunalområdene viser imidlertid at dette er noe flere kommunalområder jobber med.

Kommunen har ikke utarbeidet en beskrivelse av hvordan en utarbeider tiltak i klimabudsjettet som er tilgjengelig for alle, men det er utarbeidet søknads- og tildelingskriterier, samt rutiner for å søke investeringsstøtte til klimatiltak. Det er i hovedsak disse som utgjør tiltak i klimabudsjettet.

3.3. Kompetanse og ressurser til klimaarbeid

Kommunen har to stillinger, klimakoordinator og klima- og miljørådgiver, som jobber dedikert med klima og miljøarbeid. Klimakoordinatoren har primært oppgaver knyttet til klimaarbeidet, mens klima og miljørådgiveren har oppgaver også knyttet til natur og miljø. De skal være pådrivere i arbeidet og har en koordinerende rolle. Alle enheter i kommunen skal følge opp klima- og energiplanen i kommunen, men klimakoordinator og klima- og miljørådgiver har en sentral rolle i arbeidet. De har en veilederrolle, og har bl.a. informert om klimaarbeidet på ledermøter ute i kommunalområdene og bistått i arbeidet med klimatiltak. De jobber også med klimabudsjett, klimaregnskap, fordeling av midler til klimatiltak og ulike tilskuddsordninger, oppfølging av publikumshenvendelser og politiske bestillinger på området klima og miljø.

Kommunen har hatt to fulle årsverk til arbeid med klima og miljø siden august 2022. Kommunen fikk to årsverk på området allerede i 2018, men fra 2019 til august 2022 har det vært en del skifte i stillingene og perioder med vakanse.

Kommunalområder og enheter har ansvar for å utarbeide klimatiltak og følge opp vedtatte tiltak på sine områder. Det innebærer bl.a. at

- By og stedsutvikling har ansvar for tiltak knyttet til byutvikling, plan, byggesak og landbruk. Kommunen har også en egen bypakkekoordinator for arbeidet med Bypakke Grenland som er lagt til By- og stedsutvikling. Tiltak i regi av Bypakke Grenland, følges også opp av andre fagområder i kommunen.
- Eiendomsenheten har ansvar for bl.a. tiltak for å sikre mer effektiv energibruk og redusere utslipp i byggeprosjekter.
- Kommunalteknikk har ansvar for miljøtiltak på eget området, bl.a. knyttet til både vei, park og vann og avløp og maskinparken kommunen har. De har ansatte som jobber med overgang til fossilfri bilpark for hele BDK og Skybruddsplan for sentrum, som er en viktig del av arbeidet med klimatilpasning.
- Kultur har ansvar for å redusere matsvinn i bydelshusene.

- Helse og velferd har ansatte som jobber med overgang til fossilfri bilpark og for å begrense matsvinn, effektivisere kjøreruter og leveranser til virksomheter i kommunen, tiltak ift avfall og ulike investeringer som kan gi reduserte utslipp. Mange av tiltakene er lagt til Scheen produksjon.

Vi har spurt fagledere på de ulike kommunalområdene om de mener at de har tilstrekkelig kompetanse til å utarbeide tiltak for å nå kommunens klimamål på eget område.

Tilbakemeldingene er delte. Rundt halvparten har svart at de har tilstrekkelig kompetanse enten selv eller ved hjelp fra andre, men det er også en del som har svart at de ikke har tilstrekkelig kompetanse og en del som er usikre. Kommunalteknikk og eiendom har etablert et eget prosjekt, der de skal tilsette en miljørådgiver og stillingen er lyst ut. Formålet er å få frem klimatiltak med god effekt innen bygg og anlegg. Bakgrunnen for prosjektet er at de med dagens bemanning, mener at de ikke har tilstrekkelig kapasitet/kompetanse til å gjøre dette.

Vi har også spurt spesielt om kompetanse knyttet til arbeidet med grønne anskaffelser. Det enkelte kommunalområde har ansvar for egne innkjøp, men kan få bistand fra GKI. Tilbakemeldinger fra ledere på de ulike kommunalområdene viser at en del mener de kan få den bistandene de trenger, men det er også noen som er usikre på om de har god nok kompetanse. Dessuten mener både by- og stedsutvikling, eiendom og kommunalteknikk at de trenger mer kompetanse og særlig for å ivareta de nye kravene som kom i 2024. Arbeidet med anskaffelser er nærmere omtalt i punkt 5.2.

3.3.1. Kapasitet – ressurser til å følge opp vedtatte og pålagte klimaoppgaver

Kommunen har gjort mange vedtak som gjelder klima. Det ble bl.a. i 2020 vedtatt et nytt klimamål, som administrasjonen i årsmeldingen rapporterte at ville bli tatt inn i plan ved rullering av klima og energiplanen (se også punkt 4.2.2). Det nye målet er også omtalt i kommuneplanens samfunnsdel, som ble vedtatt i 2022. I planstrategien var det vedtatt at klima- og energiplanen burde bli rullert i 2022-23. Administrasjonen opplyser at de i etterkant har sett at planstrategien var for ambisiøs og at det har vært naturlig å prioritere andre planoppgaver først. Eksempler på dette er kommuneplanens samfunnsdel og arealdel og kommunedelplan for sentrum. Administrasjonen har i ny planstrategi prioritert arbeidet med rullering av klima og energiplan og ny planstrategi er behandlet i formannskapet og skal behandles i bystyret i juni 2024. Administrasjonen har lagt opp til at det skal jobbes med det nye målet ved rullering av klima- og energiplan.

Kommunen har i flere år hatt en egen budsjettpost for klimatiltak. I 2021 var dette en post for tiltak som enheter i BDK kunne søke på, men fra 2022 ble det åpnet opp for at alle kunne søke. Budsjett og regnskap for denne budsjettposten er vist i tabellen under.

	2021	2022	2023
Opprinnelig budsjett	6 250	8 750	8 750
Revidert budsjett	7 643	14 063	19 706
Regnskap	4 961	3 063	15 078

Tabell 1 Tall fra årsregnskap for Miljøoppfølging energi og klimaplan

Kommunen har brukt mindre til klimatiltak enn budsjettet. Ubrukte midler har blitt overført til året etter. I 2022 ble budsjettjusteringen gjort først i september, mens det i 2023 ble gjort i mai. Årsaken til at budsjettmidlene ikke er brukt opp, er ifølge administrasjonen forsinkelser i leveranser av bl.a. biogass lastebiler og solcelleanlegg, at prosjekter er igangsatt sent og/eller har gått over lengre tid enn budsjettåret. I 2024 ble søknadsfristen satt tidlig i januar for å sikre at tiltakene blir gjennomført i budsjettåret.

3.4. Samordning

Den tverrfaglige klimagruppen som ble etablert i 2023 skal være klimaarbeidets tverrfaglige møteplass, se også punkt 3.2.2.¹⁰ Klimagruppen er et møtepunkt der alle kommunalområdene deltar. Operativ styringsgruppe, hvor alle kommunalområdene er med, skal ha faste møter seks ganger per år. I oppstartsåret ble det fem.

Den tverrfaglige klimagruppen skal ifølge mandatet bidra til økt bevissthet, kunnskap og samarbeid om klima i virksomheten. Den skal også utvikle og prioritere nye klimatiltak i klimabudsjettet.

Både klimakoordinator og klima- og miljørådgiver viser til at det kan være utfordrende å få til å jobbe overfor hele organisasjonen og at de har tettere kontakt med ansatte i eget kommunalområde. De mener imidlertid at den tverrfaglige gruppa gjør det enklere å jobbe overfor hele organisasjonen. De har faste møtepunkter og kontaktpersoner i alle kommunalområdene. Det bidrar til å bygge relasjoner på tvers av kommunalområdene.

Andre tiltak for samordning

Kommunalsjef for BDK viser til at de i tillegg til den tverrfaglige klimagrupper har andre tiltak for å sikre samordning av klimaarbeidet. Bypakkesamarbeidet er en viktig felles møteplass, både internt i kommunen og med andre parter i samarbeidet. De sikrer også samordning av arbeidet gjennom arbeid med kommuneplan, kommunedelplaner, budsjett og handlingsprogram og virksomhetsplan.

Kommunen har også etablert en arealeffektiviseringsgruppe med representanter fra eiendomsavdelingen, helse og velferd og oppvekst. Hensikten er å sikre mest mulig effektiv bruk av kommunens arealer og redusere behovet for å bygge nytt.

3.5. Revisors vurdering

Både delegeringsreglementet og mandatet for tverrfaglig klimagrupper, samt ansvar gitt i handlingsprogram og planer, er tiltak som kan bidra til at ansvar, roller og oppgaver er klart og tydelig plassert. Ansvar for alle kommunalområdene har for arbeidet med satsingsområdet Grønn kommune, er imidlertid ikke tydelig nok nedfelt i styrende dokumenter. BDK sitt ansvar er tydelig og dokumentene viser også at BDK jobber med dette satsingsområdet. Det er ikke like tydelig for de andre kommunalområdene. En måte å sikre det på kunne f.eks. vært et krav om at alle

¹⁰ Kommunen har også tidligere hatt en tverrfaglig gruppe for arbeid med klima, men pandemien førte til at verken Oppvekst eller Helse og velferd ikke prioriterte å stille med representanter i gruppa, og den ble i praksis en gruppe på kommunalområde BDK

kommunalområdene synliggjorde i handlingsprogrammet hvordan de jobber med satsingsområde Grønn kommune.

Kommunen har ikke en beskrivelse av hvordan en utarbeider tiltak i klimabudsjettet, slik det er anbefalt i veilederen. En slik beskrivelse kunne bidratt til å mobilisere enhetene i andre kommunalområder i større grad og lagt til rette for samarbeid om tiltak. Det at tiltaket om å begrense matsvinn og plast kun er lagt til BDK, mener vi illustrerer at kommunen ikke sikrer godt nok arbeid på tvers av organisasjonen.

Kommunen har ikke funksjonsbeskrivelser for stillingene dedikert til klimaarbeid, som er et eksempel i lovforarbeidene på tiltak for å sikre en klar og tydelig plassering av ansvar og oppgaver. Vi har imidlertid ikke informasjon som tilsier at det oppleves som problematisk for de som har stillingene. En slik beskrivelse kunne imidlertid tydeliggjort for andre enheter hvilke oppgaver som ligger til stillingene og redusere behovet for ansvarsavklaringer.

Kommunen har stort fokus på klimaarbeidet i sine styrende dokumenter og har også satt av ressurser til dette, men det er vedtak som foreløpig ikke er gjennomført. Ett eksempel på dette er rullering av klima- og energiplanen og vurdering hvilke tiltak kommunen må ha for å nå målet om 60 % reduksjon av utslipp innen 2030. Kommunen har heller ikke fått brukt opp budsjetterte klimamidler. Dette mener vi er forhold viser at en ikke har hatt tilstrekkelige ressurser til å gjennomføre vedtatte klimaoppgaver.

Kommunen har tiltak for å sikre samordning av klimaarbeidet, primært den tverrfaglige klimagrappa. Vi mener imidlertid at det behov for mer samordning av arbeid med mål som gjelder på tvers av kommunalområdene, som f.eks. arbeidet med fossilfri bilpark som er omtalt i punkt 5.1.3. Dette arbeidet har i stor grad har blitt gjort på det enkelte kommunalområde uten samordning.

4. Planer, mål, tiltak og rapportering

Problemstilling 2: Har kommunen planer, mål og tiltak for reduksjon av klimagassutslipp og system for rapportering?

4.1. Revisjonskriterier

Til denne problemstillingen har vi utledet følgende revisjonskriterier:

- Kommunen skal ha planer for reduksjon av klimagassutslipp. Planene bør omfatte:
 - informasjon om klimagassutslipp i kommunen, inkl. framskriving av utslipp (om det ikke gjennomføres nye tiltak – periode på minst ti år)
 - ambisiøse mål for utslippsreduksjoner
 - tiltak og virkemidler for utslippsreduksjoner
 - tiltak og virkemidler som er koblet til oppnåelse av mål
- Kommunen kan utarbeide et klimabudsjett for å koble tiltak og virkemidler til oppnåelse av mål. I et klimabudsjett bør kommunen:
 - definere systemgrenser for utslipp (avgrensing av område og aktiviteter – systemgrense viktig for å avgjøre hvilke utslippskilder klimabudsjettet omfatter)
 - utarbeide referansebane som viser utslippsframskrivninger mot et mål-år.
 - i størst mulig grad ha med forventet utslippsreduksjon for de ulike tiltakene.
- Kommunen skal rapportere om gjennomføring og status på vedtatte klimamål og -tiltak.

4.2. Kommunens planer for reduksjon av klimagassutslipp

Vi skal her se på kommuneplanens samfunnsdel, som ble vedtatt i 2022 med tilhørende handlingsplaner og kommunedelplan for klima og energi som gjelder for perioden 2018 – 2025 med handlingsprogram 2018 - 2021.

4.2.1. Informasjon om klimagassutslipp

Kommunedelplan for klima og energi omfatter et klimaregnskap for kommunen som geografisk område som viser direkte utslipp i området. Her brukes tall fra SSB/Miljødirektoratet. Utslipp fra sektorene «industri» og «sjøfart» er utelatt. Kommunen viser til at dette er områder utenfor kommunens myndighet og hvor Statsforvalter eller Miljødirektoratet gir utslippstillatelser. Klimaregnskapet viser status for 2015 fordelt på sektorer. Det er også med utvikling fra 1990 til 2015 og framskrivninger til 2050 basert på tidligere utvikling og uten nye tiltak.

I planen er det også et klimaregnskap for egen virksomhet som viser kommunens klimafotavtrykk i 2015 fordelt på hovedgrupper og sektorer. Kommunen har med både direkte og indirekte utslipp fra egen virksomhet og har brukt verktøyet klimakost for å beregne utslippene. Klimakost er et verktøy hvor regnskapstall omregnes til utslipp. Det er også laget framskrivninger av utslipp frem til 2050 basert på utviklingen fra 2001 til 2015 (altså uten nye tiltak). Kommunen vurderer å ta i

bruk et annet verktøy for å beregne klimagassutslipp for egen virksomhet, men administrasjonen opplyser at de ikke kan endre beregningsmåte før gjeldende kommunedelplan er revidert.

Kommuneplanens samfunnsdel og arealdel har ikke med informasjon om konkrete utslipp, men informasjon om klimagassutslipp er med i kommunens handlingsprogram og økonomiplan.¹¹ Her er de nyeste utslippstallene tatt med, både for kommunen som virksomhet og som geografisk område.

4.2.2. Mål for utslippsreduksjon

Kommuneplanens samfunnsdel 2022 - 2034

Kommunen viser i planen til at bystyret har vedtatt at kommunen «innen 2030 skal kutte våre klimagassutslipp med 60 % og at vi innen 2050 skal være klimanøytrale». Kommunen måler reduksjon fra 2015. I samfunnsdelen er det vist til at kommunen skal ha et klimabudsjett og klimahandlingsprogram som beskriver hvordan en skal kutte utslipp.

Det er utarbeidet strategier for å nå mål både innen klima, natur og miljø. Kommunen har satt delmål som er relevante for klimaarbeidet, bl.a.:

- Å skape en tettere by som reduserer behovet for transport
- Samordnet areal og transportplanlegging som fremmer mobilitet til fots, på sykkel, kollektiv- og næringstransport,
- Holdningsendring – skape klimavennlige vaner og levemåter,
- Klimavennlige innkjøp og kontraktsinngåelser,
- Legge til rette for sirkulærøkonomi – redusere forbruk, ressursbruk og avfall,
- Avfall – fremme gjenbruk og kretsløpsøkonomi i alle ledd,
- Minimere bruk av plast og maksimere gjenvinning
- Sikre og videreutvikle lokal grønnstruktur, nærturområder og blågrønne strukturer¹².

Arbeidet med klimatilpasning er del av satsingen både på å være en grønn kommune og en attraktiv kommune. Kommunen skal sikre utsatt bebyggelse og infrastruktur mot flom, ras og andre uønskede hendelser og sørge for at nye områder er tilpasset kommende klimaendringer. Planen har også en del med bakgrunnskunnskap, der ett av temaene er kommunens arealstrategi. FNs bærekraftsmål legges til grunn for kommunens arealdisponering og det er vist til strategiene i samfunnsdelen som gir føringer for arealdisponeringen.

Kommunedelplan klima og energi 2018 – 2025

Kommunedelplan for klima og energi er felles for Skien og Porsgrunn og det er vedtatt en visjon om å være klimanøytrale innen 2050 (uten kjøp av klimakvoter). Da kommunedelplanen ble vedtatt

¹¹ Skien kommune har et handlingsprogram med økonomiplan og årsbudsjett som ivaretar krav satt til økonomiplan og årsbudsjett etter kommuneloven og krav om en handlingsdel til kommuneplanens samfunnsdel etter plan og bygningsloven.

¹² Blågrønne strukturer referer til geografiske områder med tilstedeværelse av vann (blå) og vegetasjon (grønn). De kan bidra til bl.a. å redusere forekomsten og alvorlighetsgraden av flom.

hadde Skien kommune miljø og bærekraft som et av hovedsatsingsområdene i daværende samfunnsdel til kommuneplanen.

I klima- og energiplanen er det satt konkrete utslippsmål for kommunen som geografisk område og kommunens egen virksomhet. For Skien kommune som geografisk område, er det mål om å kutte de direkte klimagassutslippene med 20 % innen 2020 og 35 % innen 2025. Utslipp fra industri og skipstrafikk er da utelatt. Det er også satt mål for kommunen som virksomhet, hvor målet er å redusere klimafotavtrykket med 15 % innen 2020 og 30 % innen 2025. (Omfatter både direkte og indirekte utslipp.) Kommunen har 2015 som utgangspunkt for beregning av reduksjon. Kommunen skal også være robust til å møte fremtidige klimaendringer i 2030 og ha gode bymiljø som gjør det attraktivt å bo, jobbe og handle i bysentrene.

Handlingsprogrammet til klima- og energiplanen ble revidert i 2020. I forbindelse med revideringen, kom det et forslag i den politiske behandlingen om å oppdatere målet til 60 % reduksjon innen 2030, sammenlignet med 2015. I vedtaket er det ikke spesifisert om dette gjelder både kommunen som geografisk enhet og/eller kommunen som virksomhet. I årsmelding for 2020 står det:

I 2020 er det vedtatt ny målsetning om 60% reduksjon av klimagassutslipp. Målsetningen vil innarbeides i rullering av kommunedelplan energi og klima, og rapporteres ikke på for 2020.

Klima- og energiplanen har syv fokusområder:

- **Bedre bymiljø** – sentrumsutvikling, tilrettelegging for at flere kan bo, jobbe, handle og ha kulturopplevelser i sentrum – tettere by der de daglige reisene blir kortere
- **Arealbruk og transport** – tett byutvikling og høyere andel grønne reiser – samordning av arealutvikling og transportplanlegging
- **Klimatilpasning og blågrønn by** – Gjøre grep for å minimere risiko for store ødeleggelser – (flom, skred, ras og ekstremnedbør)
- **Energibruk og klimautslipp fra bygg og anlegg** – Intensjon at alle kommunale bygg i Skien skal ha gjennomført energisparetiltak innen 2030
- **Innkjøp, forbruk og avfall** – Skal implementere energi og klimakrav i anskaffelser, sikre økt materialgjenvinning, stimulere til klimavennlig forbruksmønster
- **Klimavennlig landbruk** – kommunen ønsker å redusere bruk av fossilt brensel og klimagassutslipp, begge med 15 % innen 2030
- **Næringsliv og teknologi** – kommunen skal gjennom rammebetingelser og planforutsetninger bidra til grønn næringsutvikling i regionen og samarbeide med næringsliv og FoU-institusjoner for å oppfylle lokale energi- og klimamål

Til hvert av fokusområdene er det laget mål, indikatorer og strategier for å nå målene.

4.3. Tiltak og virkemidler - klimabudsjett

I handlingsprogrammet 2018 – 2021 er utarbeidet flere hovedtiltak med tilhørende undertiltak for hvert av fokusområdene. For hvert av undertiltakene er det angitt ansvar, kostnad, finansiering og

tidspunkt for gjennomføring. Det er også et løselig anslag på forventet klimagassreduksjon for hvert hovedtiltak, men det er stort sprik fra lavest til høyest anslått reduksjon.

Skien kommune har siden klimasatsordningen ble etablert i 2016, søkt om og fått klimasatsmidler til ulike prosjekter/tiltak. I perioden 2016 – 2023 har kommunen sendt 33 søknader hvor kommunen enten har søkt alene eller sammen med andre. 21 søknader ble innvilget, helt eller delvis.

Fra 2022 ble handlingsprogrammet til klima- og energiplanen, erstattet av klimabudsjettet.

4.3.1. Klimabudsjett

Klimabudsjettet skal fungere som klima- og energiplanens årlige handlingsdel. Det har vært en del av handlings- og økonomiplanen fra 2022. Kommunen bruker Framsikt som verktøy for helhetlig virksomhetsstyring.¹³

Skien kommune har en egen budsjettpost til klimatiltak som alle enhetene kan søke på, se også omtale i punkt 3.3.1. Administrasjonen opplyser at det er primært denne ordningen, sammen med tiltak som finansieres med klimasatsmidler, som fører til nye tiltak i klimabudsjettet.

Kommunen har tiltak som skal redusere klimagassutslipp, men som ikke er lagt inn i klimabudsjettet. Eksempel på slike tiltak er:

- For å redusere behovet for å bygge nytt, har administrasjonen startet et arbeid for å se på arealeffektivisering.
- Eiendomsavdelingen jobber aktivt med gjenbruk av materialer og de har også et eget møbellager hvor en kan hente brukte møbler istedenfor å kjøpe nytt.

Systemgrense for utslipp

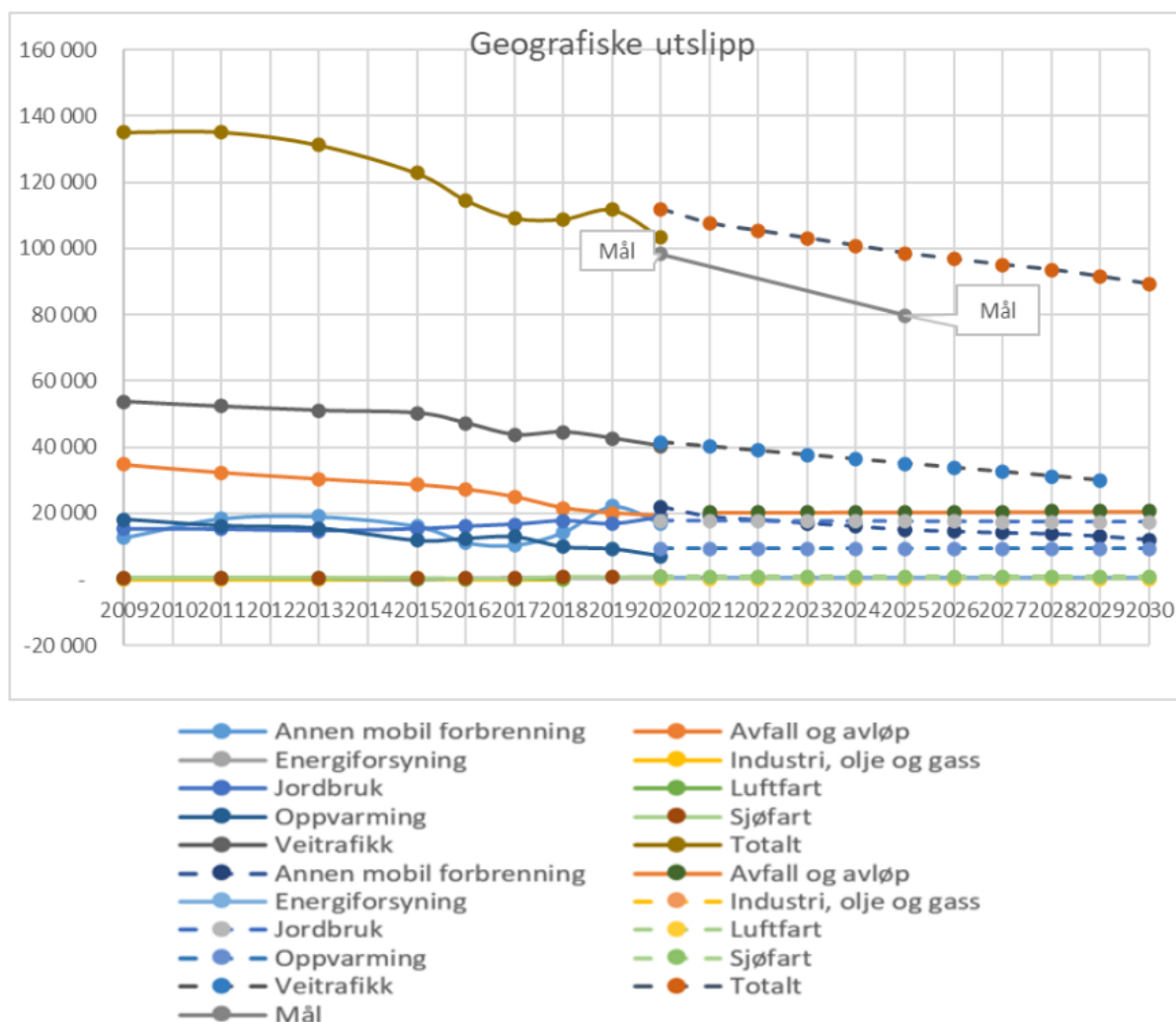
Mål og tiltak i klimabudsjettet er rettet mot å redusere de direkte utslippene i kommunen som geografisk område, med uttak av sektorene «industri» og «sjøfart». Disse er utelatt fordi kommune har liten innvirkning på utslippene. For kommunen som geografisk område, har en heller ikke med indirekte utslipp (utslipp som oppstår utenfor det geografiske området, som en konsekvens av forbruk av varer og tjenester innenfor det geografiske området).

Kommunens klimafotavtrykk, som er utslipp fra kommunen som virksomhet, omfatter både direkte og indirekte utslipp.

Utarbeide og effektberegne tiltak

I klimabudsjett for 2023 viser kommunen framskrivning for direkte utslipp i kommunen som geografisk område basert på målbare tiltak i klimahandlingsprogrammet og nasjonale tiltak (tiltaksbane). Se figuren nedenfor. Den har også med målene for 2020 og 2025 (målbane).

¹³ Framsikt er en skybasert løsning for helhetlig virksomhetsstyring. Analyse, planlegging, mål- og resultatstyring, budsjettering og rapportering – alt i ett og samme verktøy.

Figur 2 Utslipp og framskrivning av geografiske klimagassutslipp i Skien kommune. Y-aksen viser utslipp i tonn CO2e. Stiplede linjer er framskrivninger. Kilde: Skien kommune.

Det er redegjort for grunnlaget for framskrivningene av sektorene Annen mobil forbrening, Veitrafikk, Avfall og avløp, Energiforsyning og Jordbruk. Det er f.eks. vist til at tiltakene «tilrettelegging for ladestasjoner i Skien (etablering, vedlikehold og drift)», «fossilfri bilpark» og «bypakka» vil bidra til at man følger referansebanen for reduksjon i utslipp fra veitrafikk. Kommunen viser til at avviket mellom tiltaksbanen og målbanene kan være mindre fordi en ikke har med effekten av de ikke målbare tiltakene. Redegjørelsen og framskrivningen stod også i klimabudsjett 2022, men er ikke med i budsjettet for 2024.

I klimabudsjettet for 2024 er det vist til at reduksjonsmålet for 2025 for kommunen som geografisk område, er innenfor rekkevidde om utslippstrendene forsetter og det er angitt hvor stor utslippsreduksjonen må være. Det er vist til behov for tiltak som gjør anleggsvirksomheten mer miljøvennlig gjennom fossilfrie anleggsmaskiner og gjenbruk og at overordnede tiltakspakker som Bypakke Grenland bidrar til reduserte utslipp. Tiltakene er ikke konkretisert nærmere.

For kommunen som virksomhet er det også med framskrivninger av utslipp i klimabudsjettene i 2023 og 2024. Framskrivningen ble utarbeidet i 2020. I budsjett for 2023 er målene for 2025 og

2030 satt inn og det er vist til at målet for 2025 først vil nås i 2028 med dagens tempo. I budsjett for 2024 er det vist til at det jobbes for å finne en annen måte for rapportering av klimafotavtrykk fra egen virksomhet.

Omtale av tiltak er litt ulik i klimabudsjettene. I det første var det med tiltak med og uten målbar effekt, og det er opplyst hvilke av tiltakene som ligger i tiltaksbanen. Det er her også vist til at mange av tiltakene fra klimahandlingsprogram 2018 - 2021 er videreført. I klimabudsjettet for 2023 er det med syv investeringsposter, men det ikke omtalt om eller hvilken effekt de har. I budsjettet for 2024 er det tiltak med målbar effekt, ni investeringstiltak, og forventet reduksjon i utslipp er angitt for alle.

4.4. System for rapportering

Skien kommune rapporterer på klimaarbeidet til politisk nivå i 1. og 2. tertialrapport og i årsmeldingen. I tillegg rapporteres det også mer ad hoc på klimaarbeid i hovedutvalget. Vi har sett på tertialrapporteringer for 2022 og 2023 og årsmeldinger for perioden 2020 – 2023.

Skien kommune følger opp to ulike utslippsregnskap, ett for kommunen som geografisk område (direkte utslipp) med tall fra Miljødirektoratet og ett for kommunen som virksomhet (kommunens klimafotavtrykk – både indirekte og direkte utslipp) der kommunen bruker Klimakost.¹⁴ I versjonen av Klimakost som kommunen bruker, omregnes regnskapstall til utslipp. For kommunen som geografisk område, har kommunen, som nevnt, ikke med utslipp fra sektorene «industri» og «sjøfart» fordi det er områder utenfor kommunens myndighet som opererer med utslippstillatelser fra Statsforvalter eller Miljødirektoratet.

4.4.1. Årsmeldinger og tertialrapportering

Hva er som er rapportert i både årsmeldinger og tertialrapporteringer, varierer fra år til år. Det er rapportert på status for å nå utslippsmål for alle årsmeldingene er det rapportert på status for å nå utslippsmål for kommunen som geografisk område. Det er også rapportert på status for utslippsmål for kommunen som virksomhet, med unntak av i 2021. Det er ikke omtale av status for alle løpende tiltak i klima- og energiplan.

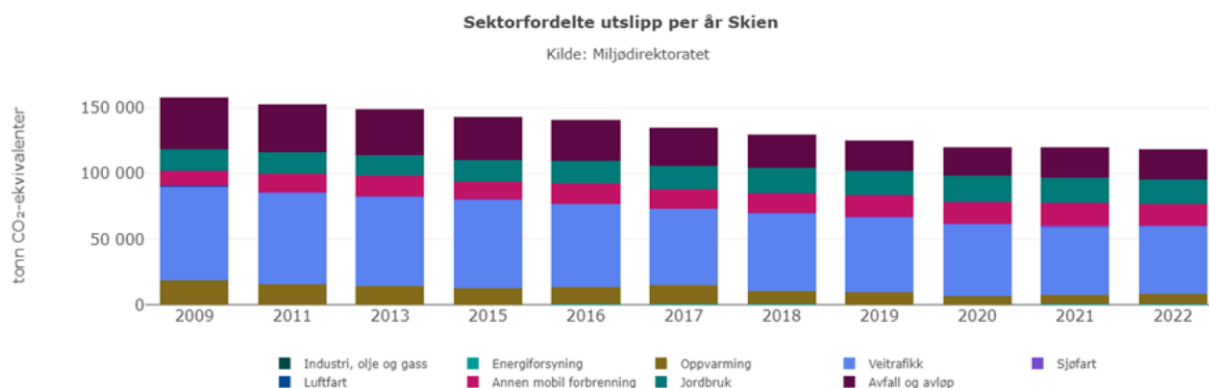
Årsmelding 2023

Årsmeldingen har en egen del hvor det rapporteres på status for arbeidet med satsingsområdet Grønn kommune. Kommunen har med status for indikatorer knyttet til mål i samfunnsdelen, og det er opplyst at kommunen jobber med å videreutvikle indikatorer. Det er omtale av mange resultater og innsatser.

Geografiske utslipp

Årsmeldingen har en egen del om status for klimaoppdrag og klimatiltak. Her er utslipp for kommunen som geografisk område er vist, se figuren nedenfor.

¹⁴ Klimakost er et verktøy hvor regnskapstall omregnes til utslipp. Se også punkt 4.2.1.

Figur 3 Oversikt over Skien kommunes geografiske klimagassutslipp fra 2009 frem til 2022. Tallene inkluderer ikke utslippene knyttet til sektorene industri og sjøfart.

Kommunen har hatt en nedgang på 20 % fra 2015, hvor nedgangen fra 2021 til 2022 var på 1 %. Kommunen har i denne årsmeldingen ikke illustrert framskrivningene grafisk, men omtalt det verbalt. For å nå målet, må den årlige reduksjonen være større enn tidligere. For å nå målene, mener kommunen at særlig utslipp fra fossildrevne maskiner må reduseres.

Utslipp fra egen virksomhet

Årsmeldingen viser også utslipp fra kommunen som virksomhet, se figuren under. Den lysegrønne linjen er framskrivninger som ble gjort ut fra status i 2020.

Figur 4 Utvikling i utslipp fra Skien kommunes egen virksomhet. Blå linje viser målet om 30 % reduksjon som skal nås innen 2025.

Det er omtale av hvor stor utslippsreduksjon kommunen må ha for å nå målene og at den store veksten i 2022 skyldes store investeringer i bygg, som Kverndalen Bo og Dagsenter. Kommunen har med sektorvis fordeling av utslipp fra egen virksomhet og viser til at det har vært en nedgang i utslipp innen energisektoren på 42 % fra 2021 – 2022.¹⁵ Regnskapet for kommunen som

¹⁵ Kommunens tall for egen virksomhet viser at utslippet i 2021 for energisektoren var på nivå med utslippet i 2015.

virksomhet omfatter indirekte utslipp (utslipp forårsaket av kjøp av varer og tjenester for virksomheten). Det er påpekt at de indirekte utslippene utgjør en stor del av totale utslippene, men at det er vanskelig å knytte konkrete målbare tiltak til dem.

Status på delmål og tiltak

Årsmeldingen for 2023 har med status på flere delmål og tiltak, men ikke på alle. Det er f.eks. omtale av status for boligbygging i bybåndet, men ikke status for arbeidet med fossilfri bilpark eller reduserte matsvinn og bruk av plast. Det er heller ikke omtale av status på arbeidet med tiltaket Ladeinfrastruktur i Skien utover informasjon i regnskapet. Det viser at det ble brukt nesten 0,9 mill. kr., mens det var budsjettet 2,6 mill. kr til dette tiltaket.

I årsmeldingen for 2023 er det vist til ulike økonomiske virkemidler, både kommunens egne tilskuddsordninger og statlige og regionale ordninger. Det er med en oversikt over de tre prosjektene som fikk støtte fra klimasatsordningen i 2023. Det er også opplyst at det ble gitt investeringsmidler til 11 tiltak fordelt på energioptimalisering i kommunale bygg og anlegg, fossilfrie maskiner og kunnskapsbyggende tiltak. Alle hadde blitt gjennomført innenfor investeringsrammen. Det er i tillegg omtale av ENØK ordningen som kommunen innførte i 2023, der kommunen har gitt støtte til i underkant av 70 aktører, både private husholdninger og næringsbygg.

Tertialrapportering

Tertialrapporteringen for 2022 var mer omfattende når det gjelder status for tiltak og måloppnåelse enn tertialrapporteringen i 2023. Ingen av rapporteringene viser status på alle løpende tiltak. I tertialrapporten for 2. tertial 2022 ble det rapportert på status for arbeidet med fossil bilpark. Her var det også med informasjon om utvikling av kjøregodtgjørelse for fossildrevne biler og elbiler. Dette var ikke omtalt i 2023.

4.5. Revisors vurdering

Kommunens planer

Skien kommunen har planer for reduksjon av klimagassutslipp. Klima- og energiplanen har informasjon om status for klimagassutslipp i kommunen, samt framskrivning av utslipp både for kommunen som geografisk område og kommunen som virksomhet. Framskrivningene er gjort for perioden 2015 til 2050, som er lengre enn anbefalingen på minst ti år.

Det er satt mål for reduksjon av utslipp, både for kommunen som virksomhet og som geografisk område. Planretningslinjene anbefaler kommunen å sette ambisiøse mål. Vedtaket om å oppdatere målet til 60 % reduksjon øker ambisjonsnivået til kommunen, dersom en legger samme starttidspunkt til grunn for reduksjonen. I vedtaket fra 2020 ble det ikke presiserer hva slags utslipp målet gjelder og heller ikke hva en skal måle fra. Målene for 2025 gjelder fra 2015, som er en relativt kort tidshorisont, noe som gjør målene mer ambisiøse enn om en f.eks. hadde valgt å se på nedgang fra 2009.

Det er utarbeidet tiltak og virkemidler for å redusere utslipp, men det er ikke åpenbart at kommunen har tiltak for å nå alle målene som er satt. Kommunen gir mye informasjon i klimabudsjettene, men informerer i mindre grad om tiltak som ikke har målbar effekt. Når kommunen i klimabudsjettet primært fokuserer på tiltak med målbar utslippsreduksjon, betyr det at klimabudsjettet ikke gir en total oversikt over kommunens tiltak på klimarådet. Sammenhengen mellom delmål og tiltak er heller ikke åpenbar.

Klimabudsjett

Skien kommune utarbeider klimabudsjett og har definert systemgrenser for utslipp i kommunen som geografisk område og kommunen som virksomhet.

Kommunen har med framskrivninger av utslipp, med unntak av i 2024 hvor det kun var med framskrivning av utslipp for kommunens om virksomhet. Framskrivningene er imidlertid ikke oppdatert siden 2020. I veilederen er det skilt mellom en referansebane, som en framskrivning av utslipp uten tiltakene som er lagt inn i klimabudsjettet, og en tiltaksbane som viser utvikling der tiltakene i klimabudsjettet gjennomføres og har den forventede effekten. Vi mener at det ikke er tydelig hva som inngår i kommunens framskrivninger.

I klimabudsjettet for 2024 oppgir kommunen forventet utslippsreduksjon på tiltakene. Dette er i tråd med anbefalingene. Tiltakene er ikke lagt inn i en tiltaksbane. Dette er ikke noe kommunen må gjøre, men det ville ha gitt god informasjon og tydeliggjort hvordan kommunen ligger an til å nå målene. Selv om kommunen omtaler verbalt muligheten for å nå egne mål, mener vi at en burde vært mer konkret på hvilke konkrete tiltak som må gjøres for å nå målene.

Rapportering

Kommunen rapporterer på klimaarbeidet i tertialrapporter og i årsmeldingen. Detaljeringsgraden og omfanget av hva som har blitt rapportert, varierer. Generelt har kommunen rapportert på status på utslipp sett opp mot vedtatte utslippsmål, gitt informasjon om status på noen mål og tiltak og en vurdering av muligheten for å nå utslippsmålene i klima- og energiplanen. Rapporteringen gir ikke en samlet status på alle klimamål og -tiltak som kommunen har vedtatt. Kommunen står i utgangspunktet fritt når det gjelder utforming av sin rapportering, men vi mener rapporteringen bør være egnet til å gi informasjon om status på vedtatt mål og tiltak. Vi mener derfor at det kunne ha vært nyttig om kommunen hadde hatt en mer systematisk og helhetlig rapportering på klimaområdet.

5. Oppfølging av vedtatte klimamål og tiltak

Problemstilling 3: Følger kommunen opp vedtatte klimamål? Vi ser på mål innen:

- areal og transport
- innkjøp og kontraktsinngåelser
- plastbruk og matsvinn
- klimatilpasning

5.1. Revisjonskriterier

Til denne problemstillingen har vi utledet følgende revisjonskriterier:

- Vekst i persontrafikken tas med kollektiv, sykkel og gange
- Minimum 80 % av boligbyggingen skal skje i bybåndet
- 80 % av bilparken skal kjøre fossilfritt innen 2025
- Tjenestereiser skal foregå med mest mulig miljøvennlige transportformer
- Kommunen skal gjøre klimavennlige innkjøp og kontraktsinngåelser. Dette omfatter bla.
 - at det skal være miljøfokus i anskaffelsesreglement og kontraktsmaler
 - å ha tiltak for å sikre at bruk av miljøkrav og/eller kriterier vurderes
 - å gjennomførekompetanseheving vedrørende bruk av miljøkrav og miljøkriterier for innkjøp i ulike sektorer
- Kommunen skal redusere bruk av plast i egen virksomhet
- Kommunen skal redusere matsvinn i egen virksomhet.
- Kommunen skal ha klimasårbarhetsanalyser som revideres minst hvert 4. år
- Kommunen skal ha gjennomført sikringstiltak for områder med risiko for flom og skred
- Kommunen skal gjennomføre tiltak for håndtering av overvann

5.2. Areal og transport

5.2.1. Vekst i persontransport tas med kollektiv, sykkel og gange

Skien kommune har gjennom ulike bypakkeprosjekter flere tiltak som skal stimulere til økt bruk av kollektiv, sykkel og gange. Dette er bla.

- Investeringer som tilrettelegger for gående og syklende
- Sykkelparkering i tilknytning til bussholdeplasser
- Forsterket vintervedlikehold på hovedsykkelveiene

Tall for Grenland viser antallet personer som reiser kollektivt har vokst med 41,5 % siden 2020. Antallet personer som sykler er registrert ved 32 målepunkter i Grenland og viser at antallet er redusert med 18,3 % siden 2020. Det fins ikke tilsvarende tall for gående.

Ifølge årsmeldingen for 2023 har antall personbiler i Grenland økt med 7,1 % siden 2020. Utslippene fra veitrafikk er imidlertid redusert i perioden. Nedgangen sees i sammenheng med en betydelig økning i antall elbiler. For Skien kommune som geografisk område er utslippet fra veitrafikk gått ned med 25 % fra 2015 til 2022. Ser vi på endring fra 2009, er nedgangen på 28 %

Ifølge handlingsprogrammet 2018-2021, skulle kommunen ha utarbeidet parkeringsbestemmelser. Det er ikke gjort, men er tatt inn i arbeidet med ny sentrumsplan som etter planen skal være ferdig i 2024. Rapporteringer viser at de andre undertiltakene i handlingsprogrammet som skulle stimulere til mer bruk av kollektiv, sykkel og gange, er gjennomført. Det jobbes med nye tiltak, f.eks. nytt jernbanestopp i fjellet.

5.2.2. Minimum 80 % av boligbyggingen skjer i bybåndet

Kommunen har rapportert på andelen boligbygging i og utenfor bybåndet i årsmeldingene. Tall fra siste årsmelding er vist i tabellen under.

2020	2021	2022	2023
89/11	81/19	86/14	70/30

Tabell 2 Andel nye boenheter innenfor/utenfor bybåndet. Mål fordeling 80/20. Kilde: Skien kommune.

Manglende måloppnåelse i 2023 forklares med markedssituasjonen og en generell nedgang i boligbyggingen i 2023 pga. høyt rente- og kostnadsnivå. Nedgangen har særlig rammet større boligbyggeprosjekter innenfor bybåndet. Boligbygging utenfor bybåndet har ikke hatt tilsvarende markedsvikt. Administrasjonen opplyser at det er viktig å se på måloppnåelse over tid, og at en da har vært innenfor målsettingen.

Arealplanleggingen har betydning for hvor det blir bygget boliger og målet er tatt inn i kommunens planer, men i ny arealdel til kommuneplanen vedtatt i 2023, er det imidlertid åpnet opp for å gå litt over målgrensen. I planen er det regulert bygging av 20,6 % nye boliger utenfor bybåndet. I forslaget til ny arealdel var andelen 16 %.

5.2.3. Fossilfri bilpark

Det er BDK og Helse og velferd som har flest kjøretøy, men også Oppvekst og Organisasjon og utvikling (OU) har noen biler. Kommunen har ikke noen samlet status for andelen biler som er fossilfrie, men hvert av kommunalområdene har oversikt over egne biler. Det er også kommunalområdene som selv skal ha planer for å nå målet om 80 % fossilfri bilpark.

BDK hadde våren 2023 en gjennomgang for å avgjøre hvilke kjøretøy som må/skal bruke diesel. Det ble da tatt hensyn til beredskap og hva som var tilgjengelig av ulike typer fossilfrie kjøretøy. Per oktober 2023 er andelen fossilfrie registrerte kjøretøy på 52 %. Etter planen skal BDK ha en andel på 66 % ved utgangen av 2024 og 79,5% ved utgangen av 2025. BDK har også som mål å redusere antallet kjøretøy innen utgangen av 2025. Når de dette målet, vil andelen fossilfritt være på ca. 85 %.

For Helse og velferd er andelen fossilfrie kjøretøy 65 % per 01.01.24. Andelen fossilfrie leasingbiler er på 70 %. Kommunalområdet har en plan for utskifting av leasingbiler som gjør at andelen fossilfrie vil være ca. 85 % innen utgangen av 2025. Inkluderes egne biler, vil andelen fossilfritt være på 78,4 % innen utgangen av 2025.

Leder av fellestjenestene opplyser at kommunalrådets egne biler går til de må skiftes ut. De har ikke noen plan for utskifting utover at de skifter til fossilfrie kjøretøy når det er mulig og hensiktsmessig i forhold til driften.

Oppvekst og OU har 12 personbiler, én av disse er fossilfri. utfordringer knyttet til rekkevidde, er en årsak til at kommunalrådene ikke har flere. Ved utgangen av 2024 øker antallet fossilfrie biler til tre, og det gir en andel på 25 %. Kommunalrådene har ikke andre konkrete planer for utskifting, men ved utskifting skal flere biler bli utslippsfrie.¹⁶

Kommunen rapporterer ikke på status på mål om andel fossilfrie biler i årsmeldinga. Det er heller ikke noe samarbeid mellom kommunalrådene om å nå målet for kommunens bilpark.

5.2.4. Miljøvennlige tjenestereiser

Et av tiltakene i handlingsprogrammet (2018-2021), var at tjenestereiser skal foregå på en mest mulig miljøvennlig måte. I det første klimabudsjettet som ble utarbeidet for 2021, ble det lagt til grunn at tiltaket om miljøvennlige tjenestereiser skulle videreføres.

I kommunens etiske standard står det at ansatte skal ta hensyn til miljøet og når det er mulig, benytte kollektivtransport eller fellestransport ved tjenestereiser. Informasjon fra ledere i de ulike kommunalrådene viser at de ansatte samkjører, bruker nullutslippsbiler og reiser kollektivt. Det er også noen som har kjøpt el-sykler og at økt bruk av digitale møter har gitt begrenset reisevirksomhet. Kommunalrådene har ikke egne oversikter som viser om reisemønsteret har endret seg, og om det ev. har ført til utslippsreduksjoner.

I kommunens klimaregnskap er reiser og transport er en egen kategori, men det er ikke helt samsvar mellom denne kategorien og tjenestereiser. Den omhandler ikke kjøp av transport-tjenester. Kommunen kan hente ut tall for kjøregodtgjørelse fordelt på fossile og elektriske biler, men vi har fått opplyst at det er krevende jobb å få tak i tallene og at det er stor usikkerhet knyttet til tallene. Det ble gjort for 2021 med tall tilbake til 2015, men det er ikke prioritert å gjøre dette senere. Tallene ble presentert i 2. tertialrapport for 2022, og viste antall kjørte kilometer hadde gått ned fra 2015 til 2021. Kommunen har ikke rapport på dette senere. Tallene på reiser og transport i klimaregnskapet viser også en nedgang. Fra 2015 – 2022 var nedgangen på 25 %.

¹⁶ Kommunen er fra 19.12.23 pålagt å kreve at personbiler de anskaffer er fossilfrie, jf. § 3 i forskrift om utslippskrav til kjøretøy ved offentlig anskaffelse til veitransport. Miljøkravene kan iflg. § 4 fravikes bla. dersom det ikke er tilstrekkelig ladestruktur. Hvis miljøkravet fravikes, har kommunen rapporteringsplikt til DFØ (direktoratet for forvaltning og økonomistyring), jf. § 5.

5.2.5. Revisors vurdering – Areal og transport

Vekst i persontrafikk

Kommunen har ulike tiltak for å legge til rette for at vekst i persontrafikken i mindre grad tas med bil.

Det foreligger ikke tall som gjelder isolert for Skien kommune, men tall for Grenland viser vekst i tallet på personbiler, men samtidig er veksten langt større i kollektivtrafikken. Antallet syklende, har derimot gått ned.

Bygging i bybåndet

Andel boligbygging utenfor bybåndet lå over 20 % i 2023, men andelen var lavere enn 20 % i perioden 2020-2022 og den er i tråd med målsettingen for perioden samlet.

I arealdelen til kommuneplanen fra 2023, har kommunen vedtatt å tillate bygging utenfor bybåndet med inntil 20,6 %. Det er en noe høyere andel enn det som satt som mål i klima- og energiplanen.

Fossilfri bilpark

Kommunen har ikke en samlet oversikt over hvor stor andel fossilfrie biler den har, og det rapporteres heller ikke om dette.

De enkelte kommunalområdene har oversikt over egen bilpark. Andelen fossilfrie biler på kommunalområdene varierer.

Miljøvennlige tjenestereiser

Ifølge kommunalområdene reiser de ansatte mer klimavennlig og mindre enn tidligere, men kommunen har begrenset tallgrunnlag som viser dette.

5.3. Innkjøp og kontraktsinngåelser

5.3.1. Reglement, maler og andre tiltak

Ett av tiltakene i handlingsprogrammet fra 2018 er at anskaffelsesreglement og kontraktsmaler skal revideres for få inn økt miljøfokus. GKI har utarbeidet et felles anskaffelsesreglement, som ble vedtatt i Skien 2019. Reglementet har en egen del om miljø. Det er stilt krav om at kommunene skal vurdere hvilke anskaffelser som utgjør en miljøbelastning og hvor det er relevant å stille miljøkrav, enten som kvalifikasjonskrav, minstekrav i kravspesifikasjonen, kontraktkrav eller tildelingskriterium. Ifølge reglementet skal kommunene stille krav til at leverandørene er medlem i returordning for brukt emballasje og at de har et miljøledelsessystem som er tredjepartssertifisert. Dette er også tatt med i kontraktsmalen. Reglementet åpner for at kommunene kan utarbeide lokale retningslinjer for anskaffelser som gjennomføres av den enkelte kommune, som ikke strider med felles reglement. Skien kommune har ikke noen lokale retningslinjer.

GKI har utarbeidet en kontraktsmal, som har en egen del om miljø. Den viser til krav til HMS og andre lovkrav knyttet til miljø, bl.a. krav til utslippstillatelser og oppdaterte sikkerhetsblad for alle

produkter som inneholder kjemikalier. Det er også satt krav om returordning for emballasje. Det er en egen bestemmelse om plast, der en bl.a. har krav til innkjøp av varer i plast og innkjøp med plastemballerte varer.

I 2022 ble det bestemt at det skulle lages en egen strategi for grønne anskaffelser i regi av GKI, men arbeidet er satt på vent fordi gamle Vestfold og Telemark fylkeskommune i 2022 fikk klimasatsmidler til å ansette en klimarådgiver for anskaffelser. Klimarådgiveren jobber i klima og energinettverket i Vestfold og Telemark. Formålet med nettverket er å styrke kompetansen til å sette klimakrav i anskaffelser, særlig innenfor transport og bygg. Skien kommune deltar i nettverket. Ifølge kommunen er arbeidet i nettverket er satt på vent i på grunn av fylkesdelingen.

Skien kommune søkte samtidig som fylkeskommunen om klimasatsmidler til et prosjekt for grønne anskaffelser innen bygg og anlegg, men fikk ikke tildelt midler. Kommunen har nå i 2024 satt av egne midler til en stilling på kommunalteknikk som bl.a. skal jobbe med grønne anskaffelser.

Klimakrav i anskaffelser

Vi har undersøkt dokumentasjon i fire anskaffelser som er gjennomført i 2023. Det er to som er gjort på BDK, en på helse og velferd og en på oppvekst. Vi har undersøkt om det er stilt miljøkrav i utlysningen og hvis ikke, om det er vurdert å stille miljøkrav.

Byutvikling, drift og kultur – anskaffelse av tre lastebiler

Vi har undersøkt konkurransegrunnlaget, avtalevilkår og spesifikasjon av lastebilen. Konkurransen ble lyst ut i 2022 med tilbudsfrist 09.12.22. Det er satt som et absolutt krav at drivstoff på lastebilene skal være biogass. Det er også satt som krav at det skal være dieseldrevet motorvarmer og kupevarmer. I tildelingskriteriene er miljø er vektet 10 % og en har vurdert utslipp og drivstoff-forbruk.

Byutvikling, drift og kultur – rammeavtale leie av maskiner og lastebiler

Vi har undersøkt konkurransegrunnlaget. Konkurransen ble lyst ut i 2023 med tilbudsfrist 16.12.23. I utlysning er det stilt utslippskrav til både maskiner og lastebiler. Det skal ikke tilbys lastebiler lavere enn euro-klasse 6 og anleggsmaskiner/maskiner som tilbys skal ikke være dårligere enn STEG 4.¹⁷ I tillegg ber kommunen om at leverandør beskriver i hvilken grad leverandør tilbyr bedre løsninger enn det som er skissert som minimumskrav. I anskaffelsen er miljø som tildelingskriterium vektet med 20 %.

I tilsvarende rammekontrakt som gjaldt for perioden 2019-2023, var minstekravet for lastebiler euro-klasse 5 og at ingen maskiner skulle være eldre enn 10 år.

Helse og velferd - vaskemaskiner til Kverndalen sykehjem

¹⁷ Det er fra 19.12.23 krav om euroklasse 6 ved anskaffelse av nye lastebiler, men det gis unntak fra kravet bl.a. hvis en ønsker brukt kjøretøy og dette ikke finnes i markedet.

Konkurransen ble lyst ut i 2023 med tilbudsfrist 04.08.23. Tildelingskriteriene er hhv pris og kvalitet. Pris vektet 60 % og kvalitet 40 %. Ifølge kravspesifikasjonen bør maskinene ha god score på energi, både i forhold til vann- og strømforbruk. Det er satt som bør-krav at maskinene har minimum energiklasse E og garantitid på 5 år. Det er også krav til serviceavtaler.¹⁸ Det er ikke satt andre miljøkrav.

Oppvekst – Ledsagertjeneste for oppvekst

Konkurransen ble lyst ut i 2022 med tilbudsfrist 23.01.23. Tjenesten omfatter transporttjenester med ledsager for barn/elever mellom hjem og barnehage/skole. Det er ikke stilt miljøkrav til transporten, men det er satt krav til sikkerhet ved transport. Kommunen vurderte at antallet mulige tilbydere av tjenesten var for lavt til at man kunne stille krav om bruk av nullutslippsbiler i denne anskaffelsen. Det var kun en tilbyder som leverte inn tilbud. Kommunen vurderte ikke om det skulle settes andre miljøkrav, som f.eks. å unngå tomgangskjøring i oppdragene.

5.3.2. Tiltak for å sikre kompetanseheving

GKI har i har hatt kurs/opplæringstiltak i arbeidet med grønne/klimavennlige anskaffelser, bl.a. i 2018 og i 2023. I 2023 var det et seminar der klima og miljøkrav i offentlige anskaffelser var et tema. Fire ansatte fra BDK som deltok fra Skien kommune. Det har ikke vært andre opplæringstiltak i perioden 2022-2024.

Både eiendom og kommunalteknikk ser behov for økt kompetanse for å følge opp nye klima- og miljøkrav i anskaffelser. Den planlagte stillingen skal bidra til økt kompetanse. Også By- og stedsutvikling ser behov for økt kompetanse som følge av nye krav.

Ansatte i kommunen som jobber med anskaffelser deltar også på andre opplæringstiltak. Eiendomssjefen opplyser at de skal utarbeide kompetanseplaner. Det er aktuelt å sette opplæring i klimakrav i anbud på planen. Til nå har prosjektlederene på eiendom selv valgt kursene de deltar på, og det varierer på om prosjektlederene har deltatt på slike opplæringstiltak.

Vi har også spurt andre fagsjefer om kompetanse på det å stille klimakrav i offentlige anskaffelser. På helse og velferd er det mange som er usikre på om de har behov for slik kompetanse. Det er også enkelte som sier at de har noe, men ikke god nok. For Organisasjon og utvikling er det to enheter som oppgir at de ikke har tilstrekkelig kompetanse, men en spesifiserer at de kan få hjelp fra andre i kommunen ved behov. GKI kan veilede enhetene og de opplyser at de har fått mange henvendelser etter regelendringen og at de til nå har hatt kapasitet til å svare ut alle.

5.3.3. Revisors vurdering - Innkjøp

Anskaffelsesreglementet fra 2019 og kontraktmalen har som føring at det skal settes miljøkrav i anskaffelser, men det er lite føringer på hvilke krav en kan sette. Vi kan ikke se at kommunen har

¹⁸ Energiklassene går fra A (best) til G (dårligst)

andre tiltak for sikre at det blir gjort mer klimavennlige anskaffelser. Kommunen har f.eks. ikke utarbeidet lokale retningslinjer og har satt arbeidet med strategi for grønne anskaffelser på vent.

Stikkprøvegjennomgangen av anskaffelser viser at kommunen har vurdert miljøkrav i alle anskaffelsene og stilt miljøkrav i tre av fire. I den ene er det kun satt krav til energiklasse E, mens det mest miljøvennlige alternativet er klasse A. I to av anskaffelsene er det satt absolutte krav ift utslipp fra kjøretøy og en har i tillegg satt miljø som tildelingskriterium, men har ikke vektet kriteriet i tråd med anbefalingen i anskaffelsesforskriften.¹⁹

Kommunen har gjennomført noen kompetansehevende knyttet til bruk av miljøkrav og miljøkriterier for innkjøp, men våre undersøkelser viser at det ikke er tilstrekkelig og at det er behov for mer kompetanseheving.

5.4. Minimere plast og matsvinn

5.4.1. Minimere bruk av plast

Kommunen rapporterer ikke på arbeidet med å minimere egen bruk av plast og har ikke noe system for å måle total mengde plastavfall.

Målet om å bli en plastfri kommune/minimere bruk av plast er kommunisert ut til enhetene. Tilbakemeldingene vi har fått fra de ulike lederne, viser også at det er mange som har tiltak for å begrense bruk av plast. Det varierer imidlertid hva de ulike enhetene har gjort. Eksempelvis har noen barnehager sluttet med blå fotposer av plast, men ikke alle. Skolene og barnehagene vi har spurt, har alle tiltak for å begrense bruk av plast, enkelte få og andre mange. Andre eksempler på tiltak som er at plastposer til skittentøy er erstattet med bokser eller tøyposer, redusert bruk av plast til oppbevaring av mat, gjenbruk av plastmateriell og at en har sluttet å bruke engangsbestikk/kopper i plast.

Det er også fokus på reduksjon av plast på helse og velferd. I matproduksjonen har man f.eks. redusert bruk av sous-vide poser (en spesialplast til oppbevaring av mat). På spørsmål om egne tiltak for å begrense bruk av plast, viser flere av fagsjefene på helse og velferd til tiltak i regi av Scheen produksjon som bl.a. har ansvar for matproduksjonen. To sykehjem har plastpresser, der sykehjemmets eget plastavfall blir presset og levert til gjenvinning

På de andre kommunalområdene er det noen tiltak for å begrense bruk av plast, men på kommunalteknikk, eiendom og kvalifiserings og integreringsenheten oppgir de at det gjøres lite eller at de ikke har konkrete tiltak utover at de generelt skal begrense bruk av plast.

¹⁹ Anskaffelsesforskriften § 7-9 fikk fra 2017 en anbefaling om at det der miljø brukes som tildelingskriterium, bør det som hovedregel burde vektet minimum 30 %.

Kommunen har kontraktfestet at leverandører skal begrense bruken av plast til innpakking. Ifølge leder ved Scheen produksjon er det likevel en betydelig mengde plast som brukes til innpakking. Han mener kommunen ikke er stor nok til å påvirke de store leverandørenes miljøstandarder.

Bystyret etterspurte i juni 2020 hva som er gjort med tiltaket i handlingsplanen om å fase ut kilder til mikroplast i barnehager, skoler/SFO og kulturskolen. Det er ikke rapportert skriftlig på dette, men det kan ha blitt rapportert muntlig.

Blant de fem skolene og fem barnehagene som har svart, var det én skole og én barnehage som hadde konkrete tiltak for å fase ut kilder til mikroplast. Skolen hadde sluttet å ha fleece-pledd og barnehagen hadde bl.a. sluttet å kjøpe glitter som ikke er nedbrytbart og godkjent som miljøvennlig alternativ. De skal også unngå kjøp av fleece-jakker i kommende bestillingsrunde av arbeidstøy. Ved innkjøp av leker, inventar og utstyr velger de alternativer uten plast om det finnes.

Kommunen har tiltak for å fange opp granulat fra idrettsbaner og lekeplasser. Fallunderlag på lekeplasser skal være godkjent og levert av sertifiserte leverandører.

5.4.2. Matsvinn

I kommunedelplanen er det satt som mål at matsvinnet i kommunen skal reduseres med 50 %. Et av tiltakene er å jobbe for redusert matsvinn i kommunale virksomheter.²⁰

Helse og velferd jobber med å redusere matsvinn. De har lagt om meny, bestilling og leveringsmåter, og det er dessuten gitt opplæring i mathåndtering ute på sykehjemmene. To av sykehjemmene har også etablert et system som måler matsvinn og de ser nå reduksjon i matsvinn. De ser også at utgiftene går ned. Menyene er lagt opp slik at maten som leveres kan brukes i ulike menyer. Sykehjemmene tilpasser hva som tilberedes til faktisk behov. Tidligere ble det bestilt mat i porsjoner og en bestilte som oftest mer enn det var behov for. Arbeidet med å redusere matsvinn i helse og velferd er lagt inn som et eget tiltak i virksomhetsplanen, bærekraftig måltid, og status for arbeidet er at det går etter planen.

Bydelshusene selger overskuddsmat fra Scheen Matservice og fagsjef for kultur opplyser at bydelshusene gjennom denne ordningen reddet 607 kilo mat i 2023. Ved kafeene har kokkene i perioder veid matsvinnet og en har ut fra disse registreringene beregnet at matsvinnet er redusert fra 35 % i 2021 til under 10 % i 2023, som tilsvarer en nedgang på over 70 %.

Kantina i Kaffehuset er miljøfyrtårnsertifisert. De jobber med å redusere matsvinn, men avfallet veies ikke.

Oppvekst opplyser at både skole/SFO og barnehagene jobber med å begrense matsvinn. De veier ikke avfallet, men jobber med generelt med å begrense det og å bli bedre på å bestille. Det er

²⁰ Kommunen sammen med Renovasjon i Grenland har også hatt tiltak rettet mot å redusere matsvinn i private husholdninger, men det arbeidet er ikke omfattet av denne revisjonen.

etablert en ordning der skoler og barnehager bestiller mat gjennom Scheen produksjon (egen nettbutikk). Ordningen skal bidra til bedre overholdelse av innkjøpsavtalene, reduserte utgifter og redusert behov for transport. Hvor mye som kjøpes utenom nettbutikken varierer. Tall fra regnskapet for to tilfeldig valgte skoler viser at den ene skolen i større grad kjøpte via nettbutikken i 2023 sammenlignet med året før, mens det ikke var noen endring for den andre.

Skolene og barnehagene vi har spurt, viser til at de har fokus både på bestilling, oppbevaring og tilberedning for å begrense matsvinn og at en jobber med holdningsskapende arbeid overfor barna. Enkelte har også faste dager med restemat.

5.4.3. Revisors vurdering - Minimere plast og matsvinn

Bortsett fra kontraktmalen for anskaffelser og de føringer om emballasje og plast som er innarbeidet der, har ikke kommunen gitt overordnede føringer eller tiltak om hvordan målet om å minimere plast skal nås. Flere enheter i kommunen har tiltak for å redusere bruk av plast, men ikke alle. Kommunen har ikke oversikt over om bruken av plast faktisk er redusert.

Kommunen har heller ikke gitt overordnede føringer eller tiltak for hvordan målet om redusert matsvinn skal nås. Flere enheter i kommunen har iverksatt tiltak for å redusere matsvinn, og kan også vise til at matsvinnet faktisk har blitt redusert.

5.5. Klimatilpasning

Det ble utarbeidet mange tiltak i handlingsprogrammet for 2018 – 2021 for å nå mål om klimatilpasning. Vår gjennomgang av rapporteringer og tilleggsinformasjon fra administrasjonen, viser at det er mange som er gjennomført, men også at noen er forsinket eller ikke fulgt opp. Det er også noen indikatorer i klima og energiplanen som det ikke er rapportert på til politisk nivå, bl.a. antall meter bekker i rør som er åpnet og antall meter rørledning som er separert.

5.5.1. Klimasårbarhetsanalyser

Ett av tiltakene i handlingsplanen er at kommunen skal ha oppdatert ROS-analyse og oppdaterte flomsonekart. Kommunen skal også ha gjennomført klimasårbarhetsanalyse og den skal revideres minimum hvert 4. år.

Kommunen har gjennomført klimasårbarhetsanalyser i arbeidet med overordnet ROS. Overordnet ROS-analyse ble sist utarbeidet i 2022. Overordnet ROS som skal revideres minimum hvert 4. år. Kommunen bruker NVE sitt flomsonekart, sist oppdatert i 2004, og kart over aktsomhetsområde for flom, oppdatert 2020. Kartene er lagt ut i kommunens kart-innsynsløsning. I kommuneplanens arealdel er det lagt inn hensynssoner for ras- og skredfare i bratt terreng og flomfare langs vassdrag, samt kartlegginger fra skybruddsplanen som gjelder Lortebekk nedbørfelt.

5.5.2. Sikringstiltak flom og skred

I handlingsprogrammet var det satt opp flere tiltak for erosjons- og skredsikring mot vassdrag. Ifølge kommunen er ikke alle sikringstiltakene i handlingsprogrammet gjennomført. Kommunen samarbeider med NVE og er avhengig av NVE sin fremdrift. Kommunen har satt av investeringsmidler slik at de kan bidra med sin del når NVE kan starte opp.

5.5.3. Håndtering av overvann

Rambøll har utarbeidet skybruddsplan for Skien sentrum på oppdrag av kommunen. Planen var ferdig i 2022. I planen er det foreslått nye tiltak for å møte økt nedbør innenfor tiltakstypene grønne veier, flomveier, lokal og sentral fordrøyning.²¹ Kommunen har et pågående prosjekt om å gjenåpne bekker som er lagt i rør. Dette er en del av arbeidet med å sikre seg bedre mot overvann.

Ett av tiltakene i handlingsprogrammet var at utbyggere skulle systematisk oppfordres til å bruke blågrønn faktor. Blågrønn faktor er et mål på mengden vann og vegetasjon innenfor et gitt område, og det kan bl.a. bidra til å dempe skader fra ekstremnedbør og sikre bærekraftig håndtering av overvann. Dette tiltaket er ikke fulgt opp. Leder for byggesak mener at dette er noe de bør ta inn i malen for forhåndskonferanser.

Kommunalteknikk fikk økte midler i 2022 og 2023 for å intensivere arbeidet med å hindre overvann. De har styrket bemanningen og kartlegger hvor det er problemer med overvann. Ifølge leder for kommunalteknikk, prioriterer de tiltak i de områdene det er størst behov. Han opplyser videre at kommunen legger til rette for separering av avløp og overvann i alle prosjektene de har og at de har gjort det i mange år. En av de nye stillingene skal jobbe med å pålegge husstandene å fullføre separering der kommunen har sikret separering til eiendomsgrensen.

5.5.4. Revisors vurdering – Klimatilpasning

Kommunen har gjennomført en klimasårbarhetsanalyse som del av arbeidet med overordnet ROS. Kommunen har dermed sikret både en oppdatert ROS og at det er gjennomført en klimasårbarhetsanalyse som skal revideres hvert 4. år.

Kommunen har gjennomført sikringstiltak for områder med risiko for flom og skred. Selv om kommunen ikke har fått gjennomført alle tiltak i tråd med plan, har kommunen avsatt midler slik at de kan få gjennomført tiltakene i samarbeid med NVE. Kommunen har også selv gjennomført flere tiltak for håndtering av overvann, men kan oppfordre utbyggere til tiltak i større grad.

²¹ Fordrøyning handler om å oppholde nedbøren et sted hvor den ikke gjør skade, til den infiltreres, fordampes eller ledes vekk. Fordrøyning gjøres i hovedsak gjennom fordypninger, kummer og basseng, over eller under bakken.

6. Konklusjoner og anbefalinger

6.1. Konklusjoner

Har kommunen organisert sitt klimaarbeid på en måte som er egnet til å nå fastsatte mål?

Kommunen har i hovedsak organisert klimaarbeidet på en måte som er egnet til å nå fastsatte mål. Det kunne likevel ha vært tydeliggjort bedre i styrende dokument el. at alle kommunalområdene har ansvar for klimaarbeid. Kommunen har fagkompetanse på klimaarbeid og tiltak for å sikre samordning, men våre undersøkelser viser at er behov for bygge opp mer kompetanse og kapasitet på klimaarbeid i virksomhetene og dessuten sikre mer samarbeid om klimatiltak.

I hvilken grad har kommunen planer, mål og tiltak for reduksjon av klimagassutslipp og system for rapportering?

Kommunen har planer, mål og tiltak for reduksjon av klimagassutslipp, men klima- og energiplanen er ikke tilpasset ny kommuneplan. Det er lagt opp til å starte arbeidet med rullering av klima- og energiplan i 2024. Det er ikke tydelig i gjeldene planer hvilke tiltak som må gjennomføres for å nå vedtatte mål.

Kommunen har et system for rapportering på klimaarbeidet, dvs. de rapporterer i tertialrapporter og årsmelding, men kommunen rapporterer ikke på status på alle klimamål/ -tiltak.

Følger kommunen opp vedtatte klimamål?

Areal og transport

Kommunen har fulgt opp mål innen areal og transport. Veksten i persontrafikken er i hovedsak kommet i kollektivtrafikken, men det har også vært vekst i tallet på personbiler. Kommunen har også i hovedsak fulgt opp målet om fossilfri bilpark, men bør sikre en mer samordnet tilnærming til arbeidet.

Innkjøp og kontraktsinngåelser

Kommunen følger til en viss grad opp vedtatte tiltak for klimavennlige innkjøp og kontraktsinngåelser. Stikkprøver av anskaffelser viser at kommunen har satt eller vurdert klimakrav, men i noe ulikt omfang. Det er i mindre grad gjennomført kurs/opplæring i klimavennlige anskaffelser.

Plastbruk og matsvinn

Kommunen har noen tiltak for å redusere bruk av plast og matsvinn i egen virksomhet, men ikke alle deler av kommunen har iverksatt slike tiltak. Kommunen rapporterer ikke på arbeidet med å redusere plast/matsvinn, og har derfor begrenset oversikt over hvor virksomme tiltakene er.

Klimatilpasning

Kommunen har iverksatt mange av de vedtatte tiltakene, men noen gjenstår. Det gjelder bl.a. noen tiltak for håndtering av overvann og noen sikringstiltak for flom og skred, som skal gjennomføres i samarbeid med NVE.

6.2. Anbefalinger

Vi anbefaler kommunen å:

- tydeliggjøre krav og forventninger til kommunalområdene i klimaarbeidet
- sikre tilstrekkelige ressurser og kompetanse på klimaarbeid og grønne anskaffelser
- sørge for oppdaterte planer for reduksjon av klimagassutslipp
- rapportere om gjennomføring og status på vedtatte mål og tiltak.

Litteratur og kildereferanser

Lover og forskrifter

Lov 22. juni 2018 nr. 83 om kommuner og fylkeskommuner (kommuneloven).

Forskrift 17. juni 2019 nr. 904 om kontrollutvalg og revisjon

Lov 27. juni 2008 nr. 71 om planlegging og byggesaksbehandling (plan og bygningsloven)

Forskrift 28. september 2018 nr. 1469 Statlige planretningslinjer for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning

Lov 17. juni 2016 nr. 73 om offentlige anskaffelser (anskaffelsesloven)

Forskrift 12. august 2016 nr. 974 om offentlige anskaffelser (anskaffelsesforskriften)

Veiledere, standarder mm.

KS, Orden i eget hus. En praktisk veileder i kommunedirektørens internkontroll, 2020

Elektroniske kilder

Skien kommune, www.skien.kommune.no, nettside, 17.10.23 – 26.04.24

KS, www.ks.no, nettside 17.10.23 – 08.03.23

- KS: Veileder for klimabudsjett som styringsverktøy. Internettveileder, 17. oktober 2023, www.ks.no/fagomrader/samfunnsutvikling/klima/veileder-for-klimabudsjett,

Vedlegg 1: Kommunedirektørens uttalelse

SKIEN KOMMUNE

Vestfold Og Telemark Revisjon Iks
Postboks 311
3701 SKIEN

Deres ref.

Vår ref.
24/16387 - 28

Dato
21.05.2024

Forvaltningsrevisjon klimaarbeid til uttalelse

Kommunedirektøren har lest igjennom rapporten og er enig i forbedringsforslagene. Disse er gode innspill til det videre arbeidet innen klimaområdet, der planlagt rullering av temaplan for klima og energi vil stå sentralt.

Kommunedirektøren takker for et godt samarbeid.

Med hilsen

Karin Finnerud
kommunedirektør

Dokumentet er elektronisk godkjent og har derfor ingen signatur

Vedlegg 2: Revisjonskriterier

Problemstilling 2b er en beskrivende problemstilling og har ikke kriterier. Kriteriene til de andre problemstillingene er redegjort for nedenfor

1. Har kommunen organisert sitt klimaarbeid på en måte som er egnet til å nå fastsatte klimamål?

Kommunedirektørens ansvar, myndighet og oppgaver

Kommunedirektørens myndighet og oppgaver er hjemlet i kommuneloven § 13-1.

Kommunedirektøren skal bla. påse at vedtak som treffes av folkevalgte organer, blir iverksatt uten ugrunnet opphold. Det innebærer bl.a. at kommunen som organisasjon har tilstrekkelig kompetanse, eller tilgang på kompetanse, og ressurser til å følge opp vedtakene.

Kommuner skal ifølge kommuneloven § 25-1, ha internkontroll med administrasjonens virksomhet for å sikre at lover og forskrifter følges. Kommunedirektøren er ansvarlig for internkontrollen. Internkontrollen skal være systematisk og tilpasses virksomhetens størrelse, egenart, aktiviteter og risikoforhold. Ved internkontroll etter § 25-1 skal kommunedirektøren:

- a. *utarbeide en beskrivelse av virksomhetens hovedoppgaver, mål og organisering*
- b. *ha nødvendige rutiner og prosedyrer*
- c. *avdekke og følge opp avvik og risiko for avvik*
- d. *dokumentere internkontrollen i den formen og det omfanget som er nødvendig*
- e. *evaluere og ved behov forbedre skriftlige prosedyrer og andre tiltak for internkontroll.*

Kravene til internkontroll er utdypet i lovforarbeidene og i KS sin veileder til internkontroll. Kravet om å utarbeide en beskrivelse av virksomhetens hovedoppgaver, mål og organisering innebærer en overordnet oversikt over kommunens organisering. Oversikten skal vise hvordan myndighet, ansvar og oppgaver er fordelt – både sentralt og innenfor de ulike tjenesteområdene og virksomhetene. Eksempelvis kan det være en oversikt over delegeringer, lederstrukturer, styrings- og rapporteringslinjer, og funksjonsbeskrivelser som viser ansvar og oppgaver for personell innen bestemte tjenesteområder.

KS: Orden i eget hus. Veileder til kommunedirektørens internkontroll

Kommuneloven angir minstekrav for internkontroll. KS anbefaler i veilederen kommunene å etablere en internkontroll som går lenger enn de minstekrav som stilles i loven. Ifølge veilederen handler god internkontroll i stor grad om systematisk arbeid, god organisering og dokumentasjon, arbeidsmetoder og samhandling som kan forebygge lovbrudd og uønskede hendelser. I KS sin modell for internkontroll, har internkontrollen flere formål/hensikter enn bare å sikre regeletterlevelse. Blant annet skal internkontrollen sikre helhetlig styring og riktig utvikling. Dette omfatter utvikling i tråd med vedtatte mål, og godt samspill mellom virksomhetsstyring og internkontroll. KS mener at det er tre forutsetninger for god internkontroll:

- Risiko: Innretning, tiltak og kontrollaktiviteter er basert på risiko
- Formalisering: Organisering, roller og ansvar, rutiner og prosedyrer og rapportering

- Kontrollaktiviteter: Gjennom daglig og faglig virksomhet, stikkprøver, faste kontroller og avvikshåndtering

Krav til kommunens klimaarbeid

Kommunene skal ta klimahensyn gjennom reduksjon av klimagassutslipp og tilpasning til forventede klimaendringer, jf. plan og bygningsloven (pbl) § 3-1. Planlegging etter loven (pbl) skal bidra til å samordne statlige, regionale og kommunale oppgaver og gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser. Krav til kommunene om å ta klimahensyn er nærmere redegjort for i statlige planretningslinjer for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning. Kommunen skal innarbeide tiltak og virkemidler i sin overordnede planlegging for å redusere utslipp av klimagasser. Planretningslinjene har anbefalinger til innholdet i planer som behandler klima- og energispørsmål. En anbefaling er at slike planer bør inneholde handlingsprogram med tydelig ansvar for oppfølging av klima- og energiplanene.

Klimabudsjett

Å utarbeide klimabudsjett som integreres i økonomiplanen, er en måte å møte kravet om å innarbeide tiltak og virkemidler i overordnet planlegging. Det er laget en nasjonal veileder for klimabudsjett som styringsverktøy.²² Ifølge veilederen må arbeidet med å utvikle klimatiltak være forankret i ledelsen, og kommunen må avsette tilstrekkelig ressurser til dette arbeidet. Ifølge veilederen bør klimabudsjettet utarbeides i samarbeid mellom fagansvarlig på klima og økonomienheten i kommunen. For å nå ambisiøse klimamål er det viktig at hele kommunen bidrar i arbeidet, og at alle enheter har ansvar for å foreslå og gjennomføre tiltak. Det er også anbefalt å lage en beskrivelse av hvordan enhetene skal utarbeide klimatiltak.

Vi har utledet følgende revisjonskriterier:

Kommunen bør ha:

- ha reglement, rutiner og tiltak som sikrer at ansvar, roller og oppgaver i klimaarbeidet er klart og tydelig plassert
- kompetanse og ressurser til å følge opp vedtatte og pålagte klimaoppgaver
- tiltak som sikrer samordning av klimaarbeidet

2. I hvilken grad har kommunen planer, mål og tiltak for reduksjon av klimagassutslipp og system for rapportering?

Plan- og bygningsloven skal ifølge § 1-1 fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og fremtidige generasjoner. Planer som er omfattet av loven skal, ifølge § 3-1, ta klimahensyn gjennom reduksjon av klimagassutslipp og tilpasning til forventede klimaendringer, herunder gjennom løsninger for energiforsyning, areal og transport. Kravene er nærmere redegjort for i statlige planretningslinjer.

Statlige planretningslinjer for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning

Formålet med retningslinjene er å

- sikre at kommunene og fylkeskommunene prioriterer arbeidet med å redusere klimagassutslipp, og bidra til at klimatilpasning ivaretas som hensyn i planlegging etter plan- og bygningsloven.
- sikre mer effektiv energibruk og miljøvennlig energiomlegging i kommunene.
- sikre at kommunene bruker et bredt spekter av sine roller og virkemidler i arbeidet med reduksjon av klimagassutslipp og klimatilpasning, og bidra til avveining og samordning når utslippsreduksjon og klimatilpasning berører eller kommer i konflikt med andre hensyn eller interesser

Retningslinjene skal legges til grunn for kommunal, regional og statlig planlegging etter plan- og bygningsloven, og i enkeltvedtak som treffes etter plan- og bygningsloven eller annen lovgivning.

I retningslinjene er det gitt anbefalinger om hva planene bør inneholde. Nedenfor har vi listet opp noen av anbefalingene.

- Informasjon om klimagassutslipp i kommunen, fordelt på kilder og sektorer. Alle kilder som innebærer direkte utslipp av klimagasser innenfor kommunens grenser bør inkluderes
- Framskrivning av utslippene i kommunen om det ikke gjennomføres nye tiltak, forventet etterspørsel etter energi og forventet ny energiproduksjon. Framskrivingsperioden bør være minst ti år.
- Ambisiøse mål for utslippsreduksjoner.
- Tiltak og virkemidler for reduksjon av klimagassutslipp, mer effektiv energibruk og miljøvennlig energiomlegging. Tiltakene og virkemidlene bør i størst mulig grad være koplet til oppnåelse av de målene som er satt av kommunen, og ha moderate kostnader sammenholdt med andre tiltak som kan gjennomføres med samme formål.
- Utredning av virkemidler som kan tenkes benyttet for å nå målsettingene, herunder en vurdering av om virkemidlene er kostnadseffektive.
- Handlingsprogram med en tydelig ansvarsfordeling for oppfølging av klima- og energiplanene.
- Sammenhengen mellom klima- og energiplanlegging og samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging.

Kommunen skal innarbeide tiltak og virkemidler i sin overordnede planlegging for å redusere utslipp av klimagasser, der det også tas hensyn til effektiv ressursbruk for samfunnet. Dette bør inkludere tiltak mot avskoging og ev. økt opptak av CO₂ i skog og andre landarealer, og videre sikre mer effektiv energibruk og miljøvennlig energiomlegging.

Ifølge de statlige planretningslinjene skal planer som behandler klima- og energispørsmål skal følges opp gjennom handlingsdelen og mer detaljert planlegging, og legges til grunn og gi føringer for kommunenes øvrige myndighets- og virksomhetsutøvelse. De skal vurderes revidert minst hvert 4. år. Planer bør være strategisk innrettet, og bygge på grundige analyser av nåsituasjonen.

Det bør legges vekt på samarbeid om langsiktige mål, samtidig som det utredes tiltak som kan gjennomføres på kort sikt.

Klimabudsjett

I sitt forventningsbrev for 2023, anbefaler statsforvalter at kommunene utarbeider klimaregnskap og klimabudsjett, men dette er ikke lovregulert. Det er heller ikke laget nasjonale retningslinjer for hvordan slike budsjett skal utformes. Det betyr at kommunene i utgangspunktet står fritt, når det gjelder utforming og innhold. KS har utgitt en veileder om klimabudsjett, og den vil vi legge til grunn for revisjonskriteriene.

Veilederen viser til at kravet i de statlige planretningslinjene om å innarbeide tiltak og virkemidler for å redusere klimagassutslippet i den overordnede planleggingen, er krevende for mange kommuner. Det er krevende å følge opp ambisiøse klimamål med handling. Klimautfordringen krever samhandling på tvers av sektorer, bruk av ressurser på nye områder, og dessuten er tidshorisonten kort. Dette kan gjøre det vanskelig å få gjennomslagskraft ved bruk av en tradisjonell handlingsplan. Ifølge veilederen kan et klimabudsjett løse disse utfordringene, ved å koble mål og tiltak på klimaområdet tettere sammen med kommunens økonomiplan. Klimabudsjettets styrke er at det er direkte integrert i kommunebudsjettet og at det dermed følges opp på lik linje med andre budsjettkapittel i kommunen. Klimabudsjettet kan ses på som et prosessverktøy inn i kommunens arbeid med klima- og energiplanlegging.

Systemgrenser

Når man arbeider med klimabudsjettering for å nå utslippsreduksjonsmål, er det ifølge veilederen viktig å definere systemgrensene for klimagassutslippene som skal reduseres. I kommunal sammenheng er det to prinsipielle valg å ta stilling til. For det første må man velge om man skal fokusere på kommunen som virksomhet, eller om utslipp fra kommunens innbyggere og næringsliv også skal være inkludert. Videre må man velge om man skal fokusere på direkte utslipp innenfor kommunens grenser, eller om indirekte utslipp fra hele livsløpet fra produkter som forbrukes i kommunen, skal inkluderes. Konsekvensen av disse valgene har betydning for størrelsen på utslipp, virkemiddelbruk, og i hvilken grad klimabudsjettet blir et styringsverktøy for å synliggjøre effekten av tiltak og måloppnåelse.

Ifølge veilederen vil en avgrensning i klimabudsjettet innenfor et geografisk område, være i tråd med statlig planretningslinje for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning.

Utarbeide og effektberegne tiltak

Ifølge veilederen er et viktig formål med klimabudsjettet å vise beslutningstakerne i hvilken grad tiltakene og virkemidlene bidrar til å redusere klimagassutslippene.

En referansebane med utslippsframskrivninger mot et mål-år, gir mulighet til å beregne framtidig tiltakseffekt i en gjennomføringsfase eller budsjettperiode. En referansebane består av historiske utslipp og et overslag over hvordan klimagassutslippene kan utvikle seg uten tiltakene i klimabudsjettet. Framskrivningen i en referansebane er med andre ord et scenario for hvordan

utslippene vil utvikle seg fremover hvis ikke flere tiltak gjennomføres. Veilederen mener at det ikke er nødvendig å lage en referansebane for å lage klimabudsjett, men det er en fordel, fordi referansebanen gir et grunnlag for å dimensjonere tiltak riktig. I de Statlige planretningslinjene (SPR) for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning er det også en forventning om framskriving av utslipp i kommunal klimaplanlegging

Veilederen anbefaler at et klimabudsjett bør vise forventet utslippsreduksjon fra hvert enkelt tiltak eller flere tiltak samlet. Tiltak som det er vanskelig å beregne klimaeffekten av, kan også presenteres i klimabudsjettet. Ifølge veilederen kan det være hensiktsmessig å skille mellom kvantifiserbare og ikke-kvantifiserbare tiltak i klimabudsjettet. Den aggregerte utslippsreducerende effekten av tiltakene i klimabudsjettet kan brukes til å lage en tiltaksbane. Tiltaksbanen beskriver en utvikling der tiltakene i klimabudsjettet gjennomføres og har den forventede effekten. I et gitt år er totalutslipp i tiltaksbanen lik utslippsnivået i referansebanen minus den aggregerte effekten av tiltakene. Denne analysen kan presenteres på ulike måter, enten som tall i tabeller og/eller grafiske framstillinger.

Veilederen mener at klimabudsjettet kan brukes som styringsverktøy for måloppnåelse innenfor indirekte utslipp, og at man kan inkludere tiltak som bidrar til å redusere de indirekte utslippene, uten å si i hvilken grad.

Krav til internkontroll og rapportering

Kravet i kommuneloven § 25-1 a om å utarbeide en beskrivelse av virksomhetens hovedoppgaver, mål og organisering omfatter også en klargjøring av ansvars- og rapporteringslinjer innad i kommunen. Det vil være både ansvars- og rapporteringslinjer på overordnet nivå for hele kommuner og ansvars- og rapporteringslinjer innenfor de ulike tjenesteområdene eller virksomhetene. Administrasjonen må som et minimum rapportere på virksomhetenes måloppnåelse og andre ikke-økonomiske forhold som er av vesentlig betydning for kommunen eller innbyggerne i årsberetningen, jf. Kommuneloven § 14-7 bokstav c. Bystyret kan vedta ytterligere rapportering. Skien kommune har tertialrapportering.

Vi har utledet følgende revisjonskriterier:

- Kommunen skal ha planer for reduksjon av klimagassutslipp. Planene bør omfatte:
 - informasjon om klimagassutslipp i kommunen, inkl. framskriving av utslipp (om det ikke gjennomføres nye tiltak – periode på minst ti år)
 - ambisiøse mål for utslippsreduksjoner
 - tiltak og virkemidler for utslippsreduksjoner
 - tiltak og virkemidler som er koblet til oppnåelse av mål
- Kommunen kan utarbeide et klimabudsjett for å koble tiltak og virkemidler til oppnåelse av mål. I et klimabudsjett bør kommunen:
 - definere systemgrenser for utslipp (avgrensing av område og aktiviteter – systemgrense viktig for å avgjøre hvilke utslippskilder klimabudsjettet omfatter)
 - utarbeide referansebane som viser utslippsframskrivninger mot et mål-år.

- i størst mulig grad ha med forventet utslippsreduksjon for de ulike tiltakene.
- Kommunen skal rapportere om gjennomføring og status på vedtatte klimamål og -tiltak.

3. Følger kommunen opp vedtatte klimamål?

Vi ser på arbeid med:

- Areal og transport
- Innkjøp og forbruk
- Klimatilpasning

Det er krav i kommuneloven § 13-1 at kommunedirektøren skal påse at vedtak som treffes av folkevalgte organer, blir iverksatt uten ugrunnet opphold.

Areal og transport

I arbeidet med å skape en grønn kommune, jf. kommuneplanens samfunnsdel, skal kommunen arbeide for å skape tettere by som reduserer behovet for transport, og samtidig sikrer gode bomiljø. Kommunen skal også delta i bystrategi Grenland og bidra til en samordnet areal- og transportplanlegging som fremmer mobilitet til fots, på sykkel, kollektiv- og næringstransport.

I kommunedelplanen er det satt følgende mål:

1. Vekst i persontrafikken skal tas med kollektiv, gange og sykkel
2. Minimum 80 % av utbyggingen av boliger skal skje innenfor bybåndet
3. Minimum 80 % av kommunens bilpark skal kjøre fossilfritt innen 2025

Målene i kommunedelplanen samsvarer med målene i kommuneplanens samfunnsdel og er mål kommunen har jobbet med over lengre tid. Vi legger mål i kommunedelplanen til grunn for kriteriene.

For å nå målene skal kommunen bl.a. etablere og sikre drift og vedlikehold av elbil-ladestasjoner og etablere sykkelparkering ved kollektivknutepunkt, samt utarbeide parkeringsbestemmelser for kommunen.

Kommunen skal også sikre at tjenestereiser foregår med mest mulig miljøvennlige transportformer.

Innkjøp og kontraktsinngåelser

I kommuneplanens samfunnsdel er det vist til at kommunen skal bygge kunnskap og jobbe med holdningsendring som skaper klimavennlige vaner og levemåter. Det er satt som et delmål at Skien kommune skal også gjøre klimavennlige innkjøp og kontraktsinngåelser.

I kommunedelplanen er et av tiltakene miljøhensyn i offentlige anskaffelser. Det er laget flere undertiltak, bl.a. at kommunens anskaffelsesreglement og kontraktsmaler må revideres for å innarbeide økt miljøfokus. Ved hver anskaffelse skal det vurderes hvilket behov anskaffelsen skal dekke og modenhet til markedet på dette området. Det skal stilles hensiktsmessige krav og/eller

kriterier for miljø som står i forhold til anskaffelsen, miljøambisjon i den enkelte anskaffelse og miljøbelastningen avtalen vil medføre. Miljø skal innarbeides som et fokusområde i utarbeidelsen av rammeavtaler. Det skal også gjennomføres kompetanseheving vedrørende bruk av miljøkrav og miljøkriterier for innkjøp i ulike sektorer. Ved kommunale innkjøp som blir gjort utenom rammeavtaler, skal anskaffelsesreglementet følges. Miljøkrav og/eller miljøkriterier skal spesielt vurderes ved innkjøp av varer og tjenester der CO₂- utslippet vil få betydning for klimaregnskapet til kommunen.

Kommunen har også som tiltak at det skal innføres miljøledelse i kommunen. Det er ikke nærmere spesifisert hva en legger i miljøledelse.

I tillegg til kommunens egne mål og tiltak, skal kommunen ifølge lov om offentlige anskaffelser § 5 innrette sin anskaffelsespraksis slik at den bidrar til å redusere skadelig miljøpåvirkning, og fremme klimavennlige løsninger der dette er relevant. Fra 01.01.24 er det ifølge anskaffelsesforskriften § 7-9 krav om at klima- og miljøhensyn skal vektas med minimum 30 %. Tildelingskriteriene kan erstattes med klima- og miljøkrav i kravspesifikasjonen, dersom det er klart at dette gir en bedre klima- og miljøeffekt. Forpliktelsen til å stille krav eller kriterier etter denne bestemmelsen gjelder ikke hvis anskaffelsen etter sin art har et klimaavtrykk og en miljøbelastning som er uvesentlig og dette begrunnes i anskaffelsesdokumentene. Det å sette klima og miljøkrav var også regulert i forskriften tidligere. Fra 01.05.17 stod det i forskriftens § 7-9:

Der miljø brukes som tildelingskriterium, bør det som hovedregel vektas minimum 30 %.

Det er også satt miljøkrav for offentlige anskaffelser av kjøretøy. Ifølge Forskrift om utslippskrav til kjøretøy ved offentlig anskaffelse til veitransport § 3 skal alle personbiler, varebiler og bybusser skal være utslippsfrie. Det skal også stilles krav om at andre busser og lastebiler skal oppfylle fastsatte utslippskriterier (Euro VI). Miljøkravene kan iflg. § 4 fravikes bla. dersom det ikke er tilstrekkelig ladestruktur. Hvis miljøkravet fravikes, har kommunen rapporteringsplikt til DFØ (direktoratet for forvaltning og økonomistyring), jf. forskriften § 5. Forskriften trådte i kraft 01.01.23.

Redusert bruk av plast og matsvinn

I kommuneplanens samfunnsdel er det vist til at kommunen skal legge til rette for et samfunn som reduserer forbruk, ressursbruk og avfall (Sirkulærøkonomi). Ett av delmålene er å minimere bruken av plast, og maksimere gjenvinningen av den.

I kommunedelplanen har kommunen også satt mål om å redusere matsvinnet i Skien med 50 % i 2025 sammenlignet med 2016. Renovasjon i Grenland har en sentral rolle i arbeidet med å redusere matsvinn blant husholdningene i kommunen. Denne revisjonen omfatter ikke dem, men arbeidet kommunen gjør i egen virksomhet er også sentralt for å nå målet om reduksjon av matsvinn. Vi har derfor valgt å se på arbeidet med å redusere matsvinn i kommunens egen virksomhet.

Klimatilpasning

Skien er med i klimatilpasningsnettverket som ledes av Miljødirektoratet. Kommunen har sammen med Porsgrunn utarbeidet i 2013 en risiko og sårbarhetsanalyse (ROS) for Grenlandsbyene som beskriver de største utfordringene knyttet til klimaendringer. Forut for kommunedelplanen var det gjort en del arbeid med erosjonssikring, kartlegging av flomveier og sikringstiltak langs vassdraget, men det var fortsatt noe arbeid som gjenstod. I kommunedelplanen er det satt følgende mål for arbeidet med klimatilpasning:

- Innen 2030 har Porsgrunn og Skien gjennomført sikringstiltak i alle områder som er utsatt for flomrisiko og skredfare der det vurderes som aktuelt å gjennomføre sikringstiltak i
- Innen 2047 er alle husstander som i dag er tilknyttet fellessystem (spillvann og overvann i samme ledning) ført over på separatsystem (skille spillvann fra overvann)
- Porsgrunn og Skien skal ha klimasårbarhetsanalyser som revideres minst hvert 4. år
- Gjennomføre åpning av bekker og bruke overvann som landskapselement i grønnstrukturen

Det er fastlagt strategier for nå må målene. Kommunen skal tilegne seg kunnskap for å tilpasse seg et endret klima. Resultatene fra klimasårbarhetsanalysene skal innarbeides i kommuneplanens arealdel og hovedplan for vann og avløp. Kommunen skal legge klimatilpasning til grunn for alle kommunale arealplaner og i byggesaksbehandlingen. Kommunen skal være aktiv myndighetsutøver ved kommunale saneringsoppgaver for å sikre at spillvann og overvann blir separert ved tilkobling til kommunale separatsystemer.

Vi har utledet følgende revisjonskriterier:

- Vekst i persontrafikken tas med kollektiv, sykkel og gange
- Minimum 80 % av boligbyggingen skal skje i bybåndet
- 80 % av bilparken skal kjøre fossilfritt innen 2025
- Tjenestereiser skal foregå med mest mulig miljøvennlige transportformer
- Kommunen skal gjøre klimavennlige innkjøp og kontraktsinngåelser. Dette omfatter bla.
 - at det skal være miljøfokus i anskaffelsesreglement og kontraktsmaler
 - å ha tiltak for å sikre at bruk av miljøkrav og/eller kriterier vurderes
 - å gjennomførekompetanseheving vedrørende bruk av miljøkrav og miljøkriterier for innkjøp i ulike sektorer
- Kommunen skal redusere bruk av plast i egen virksomhet
- Kommunen skal redusere matsvinn i egen virksomhet
- Kommunen skal ha klimasårbarhetsanalyser som revideres minst hvert 4. år
- Kommunen skal ha gjennomført sikringstiltak for områder med risiko for flom og skred
- Kommunen skal gjennomføre tiltak for håndtering av overvann

Vedlegg 3: Metode og kvalitetssikring

Forvaltningsrevisjonen startet opp ved oppstartsbrev 05.10.23. Oppstartsmøte ble holdt 30.10.23 med kommunalsjef for BDK og leder for By- og stedsutvikling til stede. I møtet presenterte vi prosjektplanen med problemstillinger, kilder for revisjonskriterier og plan for gjennomføringen.

Forvaltningsrevisjoner skal gjennomføres på en måte som sikrer at informasjonen i rapporten er relevant og pålitelig. At dataene er relevante (gyldige/valide) innebærer at de beskriver de forholdene som problemstillingene omhandler. Pålitelighet (reliabilitet) handler om at innsamling av data skal skje så nøyaktig som mulig og at det ikke har skjedd systematiske feil underveis.

Vi vil nedenfor redegjøre for datagrunnlaget vårt og hvilke metoder vi har brukt for å svare på problemstillingene. Vi vil også beskrive hvilke tiltak som er brukt for å sikre dataenes relevans og pålitelighet.

Innsamling av data, relevans og pålitelighet

Datainnsamling og rapportskrivning har foregått i perioden oktober 2023 – april 2024.

For å undersøke klimaarbeidet i kommunen har vi gått gjennom sentral dokumentasjon på området. Vi ba innledningsvis om å få oversendt bl.a. delegasjonsbestemmelser, eventuelle risikovurderinger av kommunens arbeid med klima og miljø, ev. rutiner for arbeid med mål/tiltak for arbeidet med klima og miljø, rapportering på arbeidet med klima og miljø og virksomhetsplan.

Vi har gjennomgått:

- Delegeringsreglement
- Kommunedelplan for klima og energi 2018 - 2025 med tilhørende kunnskapsgrunnlag og handlingsprogram, inklusiv revidering i 2020 og rapportering i 2019
- Planstrategi 2019-2023
- Helhetlig risiko- og sårbarhetsanalyse Skien kommune 2022
- Kommuneplanens samfunnsdel (2022 - 2034) og arealdel (2023 – 2035)
- Handlingsprogram og økonomiplan for perioden 2022 – 2024
- Virksomhetsplaner 2023 og 2024, samt tilgang i Framsikt også for plan for 2022
- Årsmeldinger for årene 2019 – 2023. (For 2023 - foreløpig versjon pr 22.03.24)
- Tertialrapportering for 2022 og 2023
- Klimabudsjett i Skien kommune, Rapport fra Asplan Viak 15.10.20
- Mandat for tverrfaglig klimagrupper 2023 og forslag til mandat for første gruppe i 2020/21
- Informasjon om/retningslinjer for tilskudd til klimatiltak (lokale midler)
- Dokumentasjon knyttet til søknader om klimasatsmidler
- Etisk standard for Skien kommune

Vi har dessuten sett på dokumentasjon fra fire tilfeldig utvalgte anskaffelser. Vi har gjort et utvalg blant anskaffelser på doffin.no i 2023. Vi valgte en anskaffelse fra oppvekst, en fra helse og velferd og to fra BDK. Vi har valgt anskaffelser der vi mener det er aktuelt å vurdere å sette miljøkrav.

Vi har også fått dokumentasjon på rapportering ifm Miljøfyrtårnsertifisering for Rådhuset og Kaffehuset, samt dokumentasjon på krav til miljø/avfallshåndtering ved leie av lokaler.

Vi har intervjuet kommunalsjef på BDK, klimakoordinator, klima og miljørådgiver, leder for by og stedsutvikling, teknisk sjef (fagleder kommunalteknikk), eiendomssjef, leder for Scheen Produksjon, tidligere miljøvernsjef, fagsjef organisasjon oppvekst. Vi har stilt spørsmål på epost til de andre kommunalsjefene, fagsjefene på helse og velferd og Organisasjon og utvikling, leder for kultur, lederne for plan og byggesak, samt et tilfeldig utvalg av fem barnehager og fem skoler som har SFO.

Tiltak for å sikre dataenes relevans og pålitelighet

Vi har gått gjennom relevant dokumentasjon og hatt intervju med personer med kjennskap til området revisjonen omhandler, og brukt semistrukturerte intervjuguider tilpasset dem vi intervjuer. Det at intervjuguiden er semistrukturert, innebærer at det er noen faste spørsmål som er definert på forhånd, men at det også er mulig med oppfølgingsspørsmål under intervjuet. Flere av de faste spørsmålene er felles for flere vi har intervjuet. Dette er gjort for å få informasjon på samme tema fra flere i organisasjonen. Det er laget referater fra intervjuene som er bekreftet av dem vi har intervjuet.

Vi har også sendt spørsmål på epost til fagsjefer vi ikke har intervjuet, men på oppvekst valgte vi å sende spørsmål til ti utvalgte ledere i skole og barnehage. Vi valgte skoler med SFO fordi vi vurderer SFO som sentral i arbeidet med å begrense matsvinn og bruk av plast. På BDK har vi også spurt ledere på nivået under fagsjef på byggesak og plan, for å få informasjon om oppfølging av tiltak som er sentrale for denne revisjonen.

Vi har ikke sett all dokumentasjon knyttet til anskaffelsene som er valgt, men vi har fått utfyllende informasjon fra ansatte i GKI som gjør at vi mener informasjonen vi har fått, er tilstrekkelig til å svare på det vi undersøker. Vi har ikke undersøkt om anskaffelsen er gjort korrekt, kun om kommunen har stilt eller har vurdert å stille miljøkrav i anskaffelsen.

Vi benytter både skriftlig dokumentasjon og ansatte i kommunen som kilder til informasjon, og vi har benyttet ulike metoder, som intervju, spørreundersøkelse og dokumentanalyse. Vi har valgt å ha intervjuer for å kunne få utfyllende informasjon om temaene for revisjonen og vi har valgt å bruke epost for å få informasjon fra flere.

Vi har sjekket ut med administrasjonen at fakta i rapporten er korrekt framstilt. Rapporten er sendt kommunedirektøren til uttalelse, jf. forskrift om kontrollutvalg og revisjon § 14. Uttalelsen ligger i vedlegg 1.

Personopplysninger

I forbindelse med denne forvaltningsrevisjonen har vi behandlet personopplysninger som navn og epostadresse til ansatte i kommunen

Vårt rettslige grunnlag for å behandle personopplysninger er kommuneloven § 24-2 fjerde ledd.

Vi behandler personopplysninger slik det er beskrevet i vår personvernerklæring.

Personvernerklæringen er tilgjengelig på vår nettside vtrevisjon.no.

God kommunal revisjonsskikk - kvalitetssikring

Forvaltningsrevisjon skal gjennomføres, dokumenteres, kvalitetssikres og rapporteres i samsvar med kommuneloven og god kommunal revisjonsskikk.²³

Kvalitetssikringen skal sikre at undersøkelsen og rapporten har nødvendig faglig og metodisk kvalitet. Videre skal det sikres at det er konsistens mellom bestilling, problemstillinger, revisjonskriterier, data, vurderinger og konklusjoner.

Vestfold og Telemark revisjon IKS har et system for kvalitetskontroll som er i samsvar med den internasjonale standarden for kvalitetskontroll.²⁴ Denne forvaltningsrevisjonen er kvalitetssikret i samsvar med vårt kvalitetskontrollsystem og i samsvar med kravene i RSK 001.

²³ God kommunal revisjonsskikk i forvaltningsrevisjon og eierskapskontroll kommer til uttrykk først og fremst i RSK 001 Standard for forvaltningsrevisjon og RSK 002 Standard for eierskapskontroll. Gjeldende standarder er fastsatt av Norges Kommunerevisorforbunds styre høsten 2020. Standarden bygger på norsk regelverk og internasjonale prinsipper og standarder, fastsett av International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI) og Institute of Internal Auditors (IIA).

²⁴ ISQM 1 og 2 er internasjonale standarder for kvalitetsstyring og oppdragskontroll for revisjonsforetak som utfører revisjon eller forenklet revisorkontroll av regnskaper, eller andre attestasjonsoppdrag eller beslektede tjenester (Gjelder fra 15.12.2022)

På vakt for felleskapets verdier

Rapporten er utarbeidet av
Vestfold og Telemark revisjon IKS

Har du spørsmål til rapporten?

Ta kontakt med oss:

Telefon: 33 07 13 00

E-post: post@vtrevisjon.no

www.vtrevisjon.no

24: 3807 412